

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Дарынды білім алушыларды оқыту және дамыту бойынша
педагогтерге арналған
ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫСТАР



Павлодар, 2026

Әдістемелік ұсыныстар Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыруы шеңберінде әзірленді (ЖТН BR 28712263 «Қазақстан балаларының дарындылығын дамыту бойынша педагогикалық кадрларды даярлаудың кешенді ғылыми-инновациялық жүйесін құру» гранты).

Әдістемелік ұсыныстар Павлодар облысы Білім беру басқармасының Білім беруді дамытудың инновациялық орталығының оқу-әдістемелік кеңесімен білім беру ұйымдарында қолдануға ұсынылған (Орта білім беру саласындағы инновациялық педагогикалық тәжірибеге қорытынды, 2026 жылғы 31 наурыз).

Авторлық ұжым: Утилова А. М., Асаинова А. Ж., Шакенова Т. Ж., Жанғазы Г.С., Шавалиева З.Ш., Байдалинова Б.А., Кабиева С.Ж.

Әдістемелік ұсыныстар орта білім беру жүйесіндегі дарынды білім алушыларды оқытудың және педагогикалық қолдау көрсетудің заманауи құралдарын ұйымдастыру мен қолдануға бағытталған. Жұмыста дамытушы білім беру ортасын құруды, оқытуды даралауды және оқушылардың зияткерлік әлеуетін дамытудың тиімді стратегияларын қолдануды қамтитын педагогикалық іс-әрекеттің жүйелі моделі ұсынылған.

Мұнда дарынды білім алушылармен жұмыс істеудің теориялық-әдіснамалық негіздері, дарындылық танытудың ерекшеліктері, сондай-ақ дивергентті және конвергентті ойлауды, метатанымдық дағдылар мен тұлғалық қасиеттерді дамыту тәсілдері ашып көрсетілген. Педагогикалық құралдар, оқу үдерісін ұйымдастыру әдістері, сонымен қатар педагогикалық бақылау мен бағалау жүйесі сипатталған.

Нұсқаулық білім беру жүйесінің педагогтеріне, психологтеріне және басқарушы кадрларына арналған, оны оқу сабақтарын, жеке білім беру маршруттарын әзірлеуде және дарынды білім алушыларды сүйемелдеу практикасында қолдануға болады.

© Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, 2026

Мазмұны

	Кіріспе	4
1	Дарынды білім алушылармен жұмыс істеудің теориялық негіздері	6
1.1	Дарындылықты түсінудің және дарынды білім алушыларды оқытудың заманауи тәсілдері	6
1.2	Дарындылықтың компоненттері және оларды білім беру үдерісінде ескеру	9
1.3	Дарындылықтың көріну ерекшеліктері	12
1.4	Дарынды білім алушыларды оқытудағы когнитивтік және метакогнитивтік дамудың тепе-теңдігі	14
2	Дарындылықты диагностикалау және анықтау	18
2.1	Дарындылықты диагностикалау принциптері	18
2.2	Жеке білім беру маршруты (ЖБМ)	26
2.3	Дарынды білім алушыларға арналған сабақ моделі	30
2.4	Дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау	34
2.5	Қолдау көрсету және дамыту парадигмасы аясында дарынды балалардың ата-аналарымен педагогикалық өзара әрекеттестік	37
	Қорытынды	40
	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	41
	Қосымшалар	42

Кіріспе

Әдістемелік ұсыныстарды әзірлеудің өзектілігі Қазақстан Республикасы білім беру жүйесін дамытудың заманауи үрдістерімен айқындалады. Бұл жүйе ұлттың зияткерлік әлеуетін қалыптастыруға, адами капиталды дамытуға және дарынды білім алушыларды қоғамның стратегиялық ресурсы ретінде қолдауға бағытталған. Жаһандану, цифрландыру және білімнің жедел жаңаруы жағдайында талдау (аналитикалық), сыни және креативті ойлау деңгейі жоғары, өз бетінше шешім қабылдауға және инновациялық іс-әрекетке қабілетті білім алушыларға деген қажеттілік артып отыр.

Осы әдістемелік ұсыныстардың нормативтік-құқықтық негізін Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары, сондай-ақ білім алушылардың зияткерлік әлеуетін дамытуға бағытталған тұжырымдамалық құжаттар құрайды.

Дарындылық зияткерлік, шығармашылық, мотивациялық және тұлғалық компоненттерді қамтитын тұлғаның интегративті сапасы ретінде қарастырылады. Педагогикалық практикада дарындылықтың әртүрлі формаларда: академиялық, зияткерлік, шығармашылық, көшбасшылық, сондай-ақ жекелеген салаларда (математика, тіл, өнер және т.б.) көрінетінін ескеру маңызды.

Дарынды білім алушылардың әлеуеті жоғары болғанымен, мақсатты педагогикалық қолдау (сүйемелдеу) болмаса, бұл әлеует толық көлемде іске аспауы мүмкін. Сонымен қатар, білім алушылардың бұл санаты жиі бірқатар қиындықтарға тап болады: тапсырмалардың күрделілігі жеткіліксіз болған жағдайда оқу уәжін (мотивациясын) төмендету, перфекционизм, қателесуден қорқу, әлеуметтенудегі қиындықтар.

Осыған байланысты келесі бағыттарға бағытталған жүйелі әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу қажеттілігі туындайды:

- дамытушы білім беру ортасын құру;
- оқытуды даралауды қамтамасыз ету;
- дивергентті және конвергентті ойлауды дамыту;
- метатанымдық дағдыларды қалыптастыру;
- білім алушылардың тұлғалық дамуын сүйемелдеу.

Әдістемелік ұсыныстардың мақсаты – дарынды білім алушыларды оқыту және дамыту бойынша педагогтердің іс-әрекетін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету.

Міндеттері:

- дарынды білім алушылармен жұмыс істеудің теориялық-әдіснамалық негіздерін анықтау;
- принциптер мен педагогикалық тәсілдерді сипаттау;
- педагогикалық стратегиялар жүйесін әзірлеу;
- оқу үдерісін ұйымдастыру құралдарын ұсыну;
- бағалау және педагогикалық бақылау жүйесін сипаттау;
- педагогтерге әдістемелік қолдау көрсетуді қамтамасыз ету.

Әдістемелік ұсыныстардың практикалық құндылығы ЖТН BR 28712263 «Қазақстан балаларының дарындылығын дамыту бойынша педагогикалық кадрларды даярлаудың кешенді ғылыми-инновациялық жүйесін құру» бағдарламасын іске асыру шеңберінде жүргізілген олардың тәжірибелік-эксперименттік апробациясының нәтижелерімен дәлелденді.

Апробация Павлодар облысы Білім беру басқармасының «Жас Дарын» дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп-лицейі» КММ базасында педагогтер мен білім алушылардың қатысуымен жүзеге асырылды. Апробация барысында ұсынылған педагогикалық стратегиялар, дарынды білім алушыларды диагностикалау және қолдау (сүйемелдеу) құралдары, сондай-ақ білім беру үдерісін даралау элементтері енгізілді.

Апробация нәтижелері білім алушылардың оқу уәжін (мотивациясын) арттыруды, зерттеушілік және шығармашылық құзыреттіліктерін дамытуды, зияткерлік конкурстарға, олимпиадаларға және жобалық іс-әрекетке қатысу нәтижелілігінің өсуін көрсетті. Педагогтер дарындылықтың әртүрлі түрлерін анықтау, қолдау және дамыту үшін ұсынылған әдістемелік тәсілдердің тиімділігін атап өтті. Алынған нәтижелер ұсыныстардың мазмұнын нақтылауға мүмкіндік берді және оларды орта білім беру ұйымдарында практикалық қолдану мүмкіндігін растады.

1 Дарынды білім алушылармен жұмыс істеудің теориялық негіздері

1.1 Дарындылықты түсінудің және дарынды білім алушыларды оқытудың заманауи тәсілдері

Қазіргі педагогикада дарындылық тек туа біткен қасиет ретінде қарастырылмайды. Ол тиісті жағдайлар жасалғанда білім беру қызметінде қалыптасатын және көрініс табатын дамушы әлеует ретінде түсініледі. Ғылыми және педагогикалық практикада оқытуды ұйымдастырудың ерекшеліктерін анықтайтын бірнеше тәсіл бөліп көрсетіледі. Қазіргі педагогика ғылымында дарындылық когнитивтік, іс-әрекеттік, тұлғалық және мотивациялық факторлардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде қалыптасатын күрделі, көпкомпонентті және динамикалық құбылыс ретінде қарастырылады. Когнитивтік тәсіл аясында дарындылық білім алушының зияткерлік даму деңгейі және оның талдау, жинақтау, дерексіздендіру (абстракциялау) және жалпылау сияқты күрделі ойлау операцияларын орындау қабілеті арқылы анықталады.

Бұл тұрғыда дарынды білім алушы тереңірек, жылдамырақ және құрылымдырақ ойлау қабілетімен сипатталады, бұл жаңа материалды тез меңгеруден, ұғымаралық байланыстарды орнатудан, себеп-салдарлық сипаттағы сұрақтарды қоюдан және логикалық дәлелдеу қабілетінен көрінеді. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл тәсіл дәлелдеуге, негіздеуге және талдау қызметіне бағытталған күрделілігі жоғары тапсырмаларды енгізуді талап етеді, өйткені репродуктивті (қайталау) тапсырмалар басым болған жағдайда зияткерлік тоқырау мен оқу уәждемесінің (мотивациясының) төмендеу қаупі туындайды [1; 2].

Сонымен қатар, іс-әрекеттік тәсіл дарындылықтың білімді жай ғана меңгеру арқылы емес, белсенді танымдық және зерттеу қызметі арқылы дамитындығына баса назар аударады. Қабілеттер зияткерлік күш-жігерді талап ететін міндеттерді шешу процесінде қалыптасады, бұл білім алушының шешімдерді іздеуге қатысуға ұмтылысынан, зерттеу қызметіндегі белсенділігінен және әртүрлі іс-қимыл тәсілдерін сынап көруге дайындығынан көрінеді. Осыған байланысты педагогикалық практика проблемалық жағдайларды ұйымдастыруға, зерттеу және практикаға бағытталған тапсырмаларды енгізуге, сондай-ақ енжар түсіндіру үлесін азайтуға бағытталуы тиіс. Керісінше жағдайда, дарындылық дамымайды және репродуктивті оқыту аясында «консервацияланып» (іркіліп) қалуы мүмкін [3].

Білім алушының тұлғалық ерекшелігін, соның ішінде оның қызығушылықтарын, уәждемесін, эмоционалдық ерекшеліктері мен ойлау стилін қамтитын тұлғаға бағдарланған тәсілдің маңызы зор. Дарынды білім алушылар іс-әрекет қарқынында, қызығушылықтарының бағыттылығында және күрделілікке реакциясында айырмашылықтар көрсетеді, бұл педагогтен оқытуды ұйымдастыруда икемділікті, мазмұнды бейімдеуді және тапсырмалардың нұсқалылығын қамтамасыз етуді талап етеді. Жеке ерекшеліктерді ескермеу уәждеменің төмендеуіне, эмоционалдық шиеленіске және танымдық қызығушылықтың жоғалуына әкелуі мүмкін [4].

Құзыреттілік тәсілі дарындылықты білімді жаңа және стандартты емес жағдайларда қолдану қабілеті ретінде қарастыра отырып, бұл жүйені толықтыра түседі. Бұл тұрғыда меңгерілген ақпараттың көлемі емес, оны практикалық міндеттерді шешу үшін пайдалана білу икемділігі ерекше мәнге ие болады. Бұл білім алушының білімді жаңа жағдайларға көшіру, стандартты емес есептерді шешу және ойлау икемділігін көрсету қабілетінен байқалады. Педагогикалық тұрғыдан бұл кейстерді пайдалану, шынайы жағдайларды модельдеу және шешімдердің нұсқалылығын көздейтін ашық жауапты тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады [5].

Қазіргі білім беру практикасы аталған тұжырымдамаларды біріктіретін және дарындылықты тұлғаның зияткерлік, креативті, мотивациялық және тұлғалық компоненттерін қамтитын жүйелі қасиеті ретінде қарастыратын интегративті тәсілге сүйенеді. Бұл тәсіл аясында дарындылық ойлауды бір уақытта қалыптастыруды, ішкі уәждемені қолдауды және білім алушының жеке-тұлғалық ерекшеліктерін ескеруді талап ететін кешенді дамудың нәтижесі ретінде түсініледі. Тиісінше, педагогикалық қызмет жүйелі сипатқа ие болуы және арнайы ұйымдастырылған білім беру ортасы жағдайында білім алушының тұтас дамуын қамтамасыз етуі керек [2; 4].

Когнитивтік тәсіл өзінің маңыздылығына қарамастан, тұлға дамуының басқа компоненттерін ескермей, дарындылық феноменін толық деңгейде түсіндіре алмайтынын атап өткен жөн. Осыған байланысты оны іс-әрекеттік және тұлғаға бағдарланған тәсілдермен интеграциялау қажеттілігі туындайды.

Іс-әрекеттік тәсіл оқу материалымен белсенді өзара әрекеттесу процесінде ғана тұрақты зияткерлік құрылымдардың қалыптасатынын көрсетеді. Бұл оқыту білімді жай ғана беру емес, танымдық қызметті ұйымдастыру ретінде құрылуы тиіс дегенді білдіреді.

Тұлғаға бағдарланған тәсіл, өз кезегінде, әрбір білім алушының бірегейлігіне баса назар аударады, бұл білім беру процесін даралауды талап етеді. Дарындылықтың біркелкі көрінбеуі мүмкін екенін баса айту маңызды, бұл оқытуға сараланған тәсілді қолдану қажеттілігін тудырады.

Құзыреттілік тәсілі оқытудың практикалық бағыттылығын күшейтеді, бұл білімді шынайы өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі мектеп жағдайында білімді тасымалдау қабілетін дамыту ерекше маңызға ие, бұл құзыреттіліктердің қалыптасуының жоғары деңгейінің көрсеткіші болып табылады.

Интегративті тәсіл жоғарыда аталған барлық бағыттардың бірігуін қамтамасыз етеді және дарындылықты тұлғаның жүйелі қасиеті ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте білім беру ортасы дарындылықтың барлық компоненттерінің дамуын ынталандыратын фактор ретінде әрекет етуі тиіс. Мұндай ортаны құру білім алушылардың ойлауы мен дербестігін дамытуға бағытталған әртүрлі педагогикалық технологияларды қолдануды көздейді. Ғылыми тәсілдердің жиынтығы дарынды білім алушылармен жұмыстың тұтас жүйесін құруға мүмкіндік береді, бұл олардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді.

Педагог үшін ұсынылған тәсілдер дарындылықты түсінудің теориялық негізі ғана емес, сонымен бірге білім беру стратегияларын таңдаудағы бағдар болып табылады. Практикада дарынды білім алушылармен жұмыс істеу әртүрлі тәсілдерді үйлестіруді талап етеді. Мысалы, когнитивтік тәсіл күрделілігі жоғары тапсырмаларды қолдану қажеттілігін анықтаса, іс-әрекеттік тәсіл – зерттеу және жобалау қызметін ұйымдастыруды, тұлғаға бағдарланған тәсіл – білім алушының жеке қызығушылықтары мен білім беру қажеттіліктерін ескеруді, ал құзыреттілік тәсілі білімді жаңа жағдайларда қолдану үшін жағдай жасауды анықтайды.

Қарастырылған тәсілдердің дарынды білім алушыларды оқытуды ұйымдастыру үшін теориялық қана емес, сонымен бірге практикалық маңызы да бар. Олардың әрқайсысы білім алушылардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес оқыту мазмұнын жобалауға, жұмыс әдістері мен формаларын таңдауға мүмкіндік беретін белгілі бір педагогикалық бағдарларды айқындайды. Бұл тәсілдердің практикалық қолданылуы 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Дарынды білім алушыларды оқытудағы тәсілдердің практикалық қолданылуы

Тәсіл	Педагогтің іс-әрекеті	Мысал
Когнитивтік	Талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге арналған тапсырмаларды ұсынады	Стандартты емес тапсырмаларды шешу
Іс-әрекеттік	Зерттеу қызметін ұйымдастырады	Шағын зерттеу, жоба
Тұлғаға бағдарланған	Тапсырмалар мен жұмыс тәсілдерін таңдау мүмкіндігін береді	Жеке даму маршруты
Құзыреттілік	Практикаға бағытталған жағдайларды туғызады	Кейс, оқу проблемасы
Интегративті	Жұмыстың әртүрлі әдістері мен формаларын ұштастырады	Зерттеуі және нәтижелерін қорғауы бар жоба

1-кестеде ұсынылған тәсілдер бірін-бірі жоққа шығармайды және шынайы педагогикалық практикада кешенді түрде қолданылады. Нақты жұмыс әдістері мен формаларын таңдау білім алушының білім беру қажеттіліктерімен, дарындылық түрімен, жас ерекшеліктерімен және алға қойылған білім беру мақсаттарымен анықталады. Мысалы, зияткерлік дарындылықты дамыту когнитивтік және іс-әрекеттік тәсілдерді ұштастыруды талап етсе, ал шығармашылық дарындылықты қолдау тұлғаға бағдарланған және құзыреттілік тәсілдерін интеграциялауды көздейді.

Педагог үшін дарынды білім алушылармен тиімді жұмыс істеу тек күрделілігі жоғары жекелеген тапсырмаларды қолданумен ғана шектелмейтінін түсіну маңызды. Ол ойлауды, дербестікті, бастамашылықты және білімді жаңа жағдайларда қолдану қабілетін дамытуды қамтамасыз ететін білім беру ортасын құруды көздейді. Дәл осы әртүрлі тәсілдерді интеграциялау білім алушының әлеуетін толыққанды ашуға және оның білім беру қызметінде өзін-өзі табысты жүзеге асыруына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Педагогке сабақты жоспарлау кезінде бір уақытта кем дегенде екі-үш тәсілді ұштастыру ұсынылады. Мысалы, талдау тапсырмасы (когнитивтік тәсіл) зерттеу жобасына (іс-әрекеттік тәсіл) енгізілуі мүмкін және нәтижелерді ұсыну тәсілін таңдау мүмкіндігімен (тұлғаға бағдарланған тәсіл) толықтырылуы ықтимал. Жұмыстың мұндай форматы дарындылықтың әртүрлі компоненттерін дамытуға ықпал етеді және оқытудың тиімділігін арттырады.

1.2. Дарындылықтың компоненттері және оларды білім беру үдерісінде ескеру

Қазіргі педагогика ғылымында дарындылық когнитивтік, іс-әрекеттік, тұлғалық және мотивациялық факторлардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде қалыптасатын күрделі, көпкомпонентті және динамикалық құбылыс ретінде қарастырылады. Когнитивтік тәсіл аясында дарындылық білім алушының зияткерлік даму деңгейі және оның талдау, жинақтау, абстракциялау және жалпылау сияқты күрделі ойлау операцияларын орындау қабілеті арқылы анықталады. Бұл тұрғыда дарынды білім алушы тереңірек, жылдамырақ және құрылымдырақ ойлау қабілетімен сипатталады, бұл жаңа материалды тез меңгеруден, ұғымаралық байланыстарды орнатудан, себеп-салдарлық сипаттағы сұрақтарды қоюдан және логикалық дәлелдеу қабілетінен көрінеді. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл тәсіл дәлелдеуге, негіздеуге және талдау қызметіне бағытталған күрделілігі жоғары тапсырмаларды енгізуді талап етеді, өйткені репродуктивті тапсырмалар басым болған жағдайда зияткерлік тоқырау мен оқу уәждемесінің төмендеу қаупі туындайды [5].

Сонымен қатар, іс-әрекеттік тәсіл дарындылықтың білімді жай ғана меңгеру арқылы емес, белсенді танымдық және зерттеу қызметі арқылы дамитындығына баса назар аударады. Қабілеттер зияткерлік күш-жігерді талап ететін міндеттерді шешу процесінде қалыптасады, бұл білім алушының шешімдерді іздеуге қатысуға ұмтылысынан, зерттеу қызметіндегі белсенділігінен және әртүрлі іс-қимыл тәсілдерін сынап көруге дайындығынан көрінеді. Осыған байланысты педагогикалық практика проблемалық жағдайларды ұйымдастыруға, зерттеу және практикаға бағытталған тапсырмаларды енгізуге, сондай-ақ енжар түсіндіру үлесін азайтуға бағытталуы тиіс. Керісінше жағдайда, дарындылық дамымайды және репродуктивті оқыту аясында «іркіліп» қалуы мүмкін [4; 5].

Білім алушының тұлғалық ерекшелігін, соның ішінде оның қызығушылықтарын, уәждемесін, эмоционалдық ерекшеліктері мен ойлау стилін қамтитын тұлғаға бағдарланған тәсілдің маңызы зор. Дарынды білім алушылар іс-әрекет қарқынында, қызығушылықтарының бағыттылығында және күрделілікке реакциясында айырмашылықтар көрсетеді, бұл педагогтен оқытуды ұйымдастыруда икемділікті, мазмұнды бейімдеуді және тапсырмалардың нұсқалылығын қамтамасыз етуді талап етеді. Жеке ерекшеліктерді ескермеу уәждеменің төмендеуіне, эмоционалдық шиеленіске және танымдық қызығушылықтың жоғалуына әкелуі мүмкін [3; 4].

Құзыреттілік тәсілі дарындылықты білімді жаңа және стандартты емес жағдайларда қолдану қабілеті ретінде қарастыра отырып, бұл жүйені толықтыра түседі. Бұл тұрғыда меңгерілген ақпараттың көлемі емес, оны практикалық міндеттерді шешу үшін пайдалана білу икемділігі ерекше мәнге ие болады. Бұл білім алушының білімді жаңа жағдайларға көшіру, стандартты емес есептерді шешу және ойлау икемділігін көрсету қабілетінен байқалады. Педагогикалық тұрғыдан бұл кейстерді пайдалану, шынайы жағдайларды модельдеу және шешімдердің нұсқалылығын көздейтін ашық жауапты тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады [1; 2].

Қазіргі білім беру практикасы аталған тұжырымдамаларды біріктіретін және дарындылықты тұлғаның зияткерлік, креативті, мотивациялық және тұлғалық компоненттерін қамтитын жүйелі қасиеті ретінде қарастыратын интегративті тәсілге сүйенеді. Бұл тәсіл аясында дарындылық ойлауды бір уақытта қалыптастыруды, ішкі уәждемесін қолдауды және білім алушының жеке-тұлғалық ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Тиісінше, педагогикалық қызмет жүйелі сипатқа ие болуы және арнайы ұйымдастырылған білім беру ортасы жағдайында білім алушының тұтас дамуын қамтамасыз етуі керек [2; 4].

Дарындылық көрінісінің негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылатын креативті компоненттің рөлін атап өткен жөн. Креативтілік білім алушының бірегей идеяларды тудыру, проблеманы әртүрлі қырынан көру және стандартты емес шешімдерді табу қабілетінен көрінеді. Ол дивергентті ойлаумен тығыз байланысты және нұсқалылық пен пікір білдіру еркіндігіне жол беретін білім беру ортасын құруды талап етеді. Білім алушының танымдық белсенділігінің бағыты мен тұрақтылығын анықтайтын мотивациялық компоненттің де маңызы кем түспейді. Дарынды білім алушылар, әдетте, күрделі есептерге деген қызығушылықтан және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылыстан көрінетін ішкі уәждемемен сипатталады. Бұл уәждемені қолдау тұлғалық маңызы бар және бастамашылық танытуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды қолдануды талап етеді.

Дарындылық құрылымының маңызды элементі ретінде білім алушының өз қызметін жоспарлау, бақылау және бағалау қабілетін қамтамасыз ететін өзін-өзі реттеу танылатынын атап өту қажет. Өзін-өзі реттеуді дамыту оқудағы дербестікті және нәтиже үшін жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді. Қазіргі білім беру ортасы жағдайында бұл ерекше маңызға ие болады, өйткені ол білім алушыға өз білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, қиындықтарға төзімділікті, белгісіздікке деген толеранттылықты және сәтсіздіктерді еңсере білу қабілетін қамтитын эмоционалдық компонент те маңызды рөл атқарады. Дарынды білім алушылар жиі жоғары сезімталдық танытады, бұл психологиялық тұрғыдан қауіпсіз білім беру ортасын құруды талап етеді. Эмоционалдық қолайлылықты қолдау зияткерлік әлеуеттің тиімдірек жүзеге асырылуына ықпал етеді.

Аталған компоненттердің интеграциясы дарындылықты әрбір элементі өзара байланысты және білім алушының жалпы даму деңгейіне әсер ететін

тұтас жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте басқа компоненттердің жеткіліксіз дамуы жағдайында бір ғана компоненттің басым болуы дарындылық құрылымындағы теңгерімсіздікке (дисбалансқа) әкелуі және тұлға әлеуетін толыққанды жүзеге асыру мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін. Осыған байланысты педагог үшін білім алушының білім беру қызметіндегі әрбір компоненттің көріну ерекшеліктерін ескеру және оларды дамыту үшін тиісті педагогикалық стратегияларды қолдану маңызды. Дарындылық компоненттерінің негізгі көріністері мен педагогикалық жұмысқа арналған бағдарлар 2-кестеде ұсынылған.

Кесте 2 – Білім алушының білім беру қызметіндегі дарындылық компоненттерінің көрінісі

Компонент	Білім беру процесінде қалай көрінеді	Педагог не нәрсеге назар аударуы керек
Когнитивтік	Материалды тез меңгереді, заңдылықтарды анықтайды, күрделі сұрақтар қояды	Талдауға, жалпылауға және дәлелдеуге арналған тапсырмаларды ұсыну
Креативті	Бірегей идеялар мен стандартты емес шешімдерді ұсынады	Ашық типтегі тапсырмалар мен шығармашылық жобаларды пайдалану
Мотивациялық	Күрделі есептерге тұрақты қызығушылық танытады	Бастамашылықты және іс-әрекетті дербес таңдау мүмкіндігін қолдау
Тұлғалық	Дербестік пен жауапкершілікті көрсетеді	Өзін-өзі реттеу және рефлексия дағдыларын дамыту
Эмоционалдық	Жетістіктер мен сәтсіздіктерге сезімталдықпен қарайды	Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз білім беру ортасын құру

Оқытуды ұйымдастыру барысында педагог үшін бір компоненттің жоғары даму деңгейі әрдайым дарындылықтың басқа компоненттерінің дәл сондай даму деңгейімен ұштаса бермейтінін ескеру маңызды. Мысалы, білім алушы жоғары зияткерлік қабілеттер көрсете алады, бірақ өзін-өзі реттеуде немесе эмоционалдық тұрақтылықта қиындықтарға тап болуы мүмкін. Осыған байланысты педагогке дарындылықтың барлық компоненттерінің дамуын бақылауды жүзеге асыру және олардың кешенді дамуын қамтамасыз ететін әртүрлі оқыту әдістерін қолдану ұсынылады.

Когнитивтік және креативті компоненттердің өзара әрекеттесуіне ерекше назар аудару керек, өйткені олардың үйлесімділігі ойлаудың тереңдігін ғана емес, сонымен бірге оның бірегейлігін (оригиналдылығын) де қамтамасыз етеді. Білім беру практикасында бұл талдау және шығармашылық тапсырмаларын ұштастыруды талап етеді. Білім беру ортасының дарындылықтың барлық компоненттерінің дамуына тигізетін әсері де маңызды аспект болып табылады. Орта танымдық белсенділікті ынталандыруы, бастамашылықты қолдауы және таңдау мүмкіндігін қамтамасыз етуі тиіс. Дарындылықтың дамуы сызықтық емес сипатқа ие екенін және көптеген факторларға, соның ішінде педагогикалық сүйемелдеу

мен білім алушының жеке ерекшеліктеріне байланысты болатынын баса айту қажет.

Дарындылықты дамытуға бағытталған жүйелі тәсіл оның барлық компоненттеріне мақсатты түрде әсер етуді көздейді, бұл неғұрлым тұрақты және болжамды нәтижені қамтамасыз етеді. Осыған байланысты педагогикалық қызмет когнитивтік, креативті, мотивациялық және тұлғалық сфералардың бір уақытта дамуына ықпал ететін жағдайлар жасауға бағытталуы тиіс. Өртүрлі салалардағы білімді интеграциялауға және ойлау икемділігін дамытуға мүмкіндік беретін пәнаралық тапсырмаларды қолдану ерекше рөл атқарады. Бұдан бөлек, материалды жеделдетіп немесе тереңдетіп меңгеру мүмкіндігін бере отырып, білім алушының жеке даму қарқынын ескеру маңызды. Дарындылықты дамыту тұрақты диагностика мен білім беру процесін түзетіп отыруды талап етеді. Бұл қабілеттер құрылымындағы өзгерістерді уақытылы анықтауға және оқыту мазмұнын бейімдеуге мүмкіндік береді.

Дарындылықтың компоненттік құрылымы тиімді білім беру стратегиясын құрудың негізі болып табылады, өйткені ол педагогке білім алушының күшті жақтарын анықтап қана қоймай, қосымша дамытуды қажет ететін бағыттарды да уақытылы айқындауға мүмкіндік береді. Педагогикалық практикада бір компоненттің қалыптасуының жоғары деңгейі әрдайым дарындылықтың басқа компоненттерінің де сондай дамуымен ұштаса бермейтінін ескеру маңызды. Мысалы, білім алушы пәндік білімнің жоғары деңгейін көрсетіп, тапсырмаларды тез орындап, күрделі зияткерлік есептерді сәтті шешуі мүмкін. Сонымен бірге, шығармашылық тапсырмаларды орындау кезінде ол өз идеяларын тудыруда қиындықтарға тап болуы, белгісіздік жағдайларынан қашуы және қателік жіберуден қорқуы мүмкін. Бұл жағдайда педагогикалық жұмыс тек когнитивтік компонентті одан әрі дамытуға ғана емес, сонымен қатар креативтілікті қолдауға, өзіне деген сенімділікті қалыптастыруға, эмоционалдық тұрақтылықты және қателікке оқу мен тұлғалық өсудің табиғи ресурсы ретінде оң көзқарасты дамытуға бағытталуы тиіс.

1.3 Дарындылықтың көріну ерекшеліктері

Дарынды білім алушылар білім беру процесін ұйымдастыру кезінде міндетті түрде ескерілуі тиіс бірқатар ерекше когнитивтік, мінез-құлықтық және эмоционалдық ерекшеліктерге ие. Бұл ерекшеліктер зияткерлік саланың озық дамуымен, жоғары танымдық белсенділікпен және жоғары сезімталдықпен байланысты, бұл бір жағынан жоғары нәтижелерге қол жеткізуге жағдай жасаса, екінші жағынан белгілі бір педагогикалық тәуекелдерді тудырады.

Дарынды білім алушылардың когнитивтік ерекшеліктері ең алдымен ойлау процестерінің жоғары жылдамдығынан, терең талдау жасау қабілетінен және күрделі, стандартты емес есептерге деген тұрақты қызығушылықтан көрінеді. Мұндай білім алушылар жаңа материалды тезірек меңгереді, күрделі себеп-салдарлық байланыстарды орнатуға бейім келеді және зерттеліп жатқан

мәселелерге зияткерлік тұрғыдан терең бойлауға ұмтылыс танытады. Олар үстірт түсінумен шектелмей, құбылыстардың заңдылықтарын, принциптері мен жасырын механизмдерін анықтауға тырысады. Алайда, оқу материалының күрделілік деңгейі жеткіліксіз болған жағдайда зияткерлік зерігу қаупі туындайды, бұл уәждеменің (мотивацияның) төмендеуіне, тапсырмаларды үстірт орындауға және оқуға деген қызығушылықтың жоғалуына әкеледі [6].

Мінез-құлықтық ерекшеліктер жоғары белсенділіктен, дербестікке ұмтылудан және өз позициясын талқылауға, дәлелдеуге және қорғауға бейімділіктен көрінеді. Дарынды білім алушылар жиі бастамашылық танытады, қосымша сұрақтар қояды, шешудің баламалы тәсілдерін ұсынады және ұсынылған алгоритм шеңберінен шығып кете алады. Сонымен бірге, бұл ерекшеліктер біркелкілік пен үлгіге ілесуге бағытталған дәстүрлі, регламенттелген оқыту жүйесіне қайшы келуі мүмкін, бұл белсенділік пен дербестік тәртіп бұзушылық ретінде, ал стандартты емес ойлау нормадан ауытқу ретінде қабылданатын конфликтті жағдайларға әкелуі ықтимал. Осыған байланысты педагог бұл көріністерді мәселе ретінде емес, дұрыс педагогикалық сүйемелдеуді талап ететін даму ресурсы ретінде қарастыруы керек [7].

Дарынды білім алушылардың эмоционалдық ерекшеліктері жоғары сезімталдықпен, айқын рефлексивтілікпен және перфекционизмге (мінсіздікке) бейімділікпен сипатталады. Мұндай білім алушылар жиі өздеріне жоғары талаптар қояды, тапсырмаларды қатесіз орындауға ұмтылады және сәтсіздіктерді ауыр қабылдайды. Қателік жіберуден қорқу күрделі тапсырмалардан қашуға, бастамашылықтың төмендеуіне және мазасыздықтың қалыптасуына әкелуі мүмкін. Бірқатар жағдайларда бұл жоғары әлеует пен өз мүмкіндіктеріне деген сенімсіздік арасындағы ішкі қайшылықпен ұштасады. Сондықтан эмоционалдық қолдау дарындылықты дамытудың қажетті шарты болып табылады және білім беру процесіне жүйелі түрде кіріктірілуі тиіс [8].

Бұл ерекшеліктерді ескерудің педагогикалық маңызы бір уақытта зияткерлік сынақ пен эмоционалдық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін білім беру ортасын құру қажеттілігінде жатыр. Мұғалім үшін тапсырмаларды талдауға, негіздеуге және баламалы шешімдерді іздеуге бағыттай отырып, оларды жүйелі түрде күрделендіріп отыру маңызды, бұл танымдық қызығушылықты қолдауға және когнитивтік тоқыраудың алдын алуға мүмкіндік береді. Онымен қоса, білім алушыларға қателікке танымдық қызметтің табиғи бөлігі ретінде қараудың оң көзқарасын қалыптастыра отырып, өз күштеріне деген сенімділікті дамыту және зияткерлік сынақтарды қабылдауға дайындықты ынталандыру арқылы эмоционалдық қолдау көрсету қажет. Тек когнитивтік күрделілік пен психологиялық қолдау ұштасқанда ғана дарынды білім алушының әлеуетін толыққанды ашу мүмкін болады [9].

Қосымша айта кететін жайт, дарынды білім алушылардың когнитивтік ерекшеліктері көбіне ақпаратты өңдеудің жоғары жылдамдығымен ұштасады, бұл сыныптастарымен салыстырғанда оқу қарқынының озып кетуіне әкелуі

мүмкін. Бұл факт педагогтен оқу процесін ұйымдастыруда икемділікті және тапсырмаларды даралау мүмкіндігін талап етеді. Дарынды білім алушылардың жекелеген тақырыптарды тереңдетіп оқуға бейім екенін ескеру маңызды, бұл оқу бағдарламасының шеңберінен шығуға ұмтылыстан көрінеді. Бұл ерекшелікті қолдау тұрақты танымдық қызығушылықтың қалыптасуына және зерттеу дағдыларының дамуына ықпал етеді. Мінез-құлықтық ерекшеліктер сонымен қатар пайымдаулардың тәуелсіздігіне және ақпаратқа сыни тұрғыдан қарауға ұмтылудан да көрінуі мүмкін. Бұл пікірталас мәдениетін қалыптастыруды және өз позициясын дәлелді түрде білдіру үшін жағдай жасауды талап етеді.

Педагогикалық қолдау болмаған жағдайда, бұл ерекшеліктер оқудағы қиындықтар ретінде қабылдануы мүмкін, бұл білім алушының мінез-құлқын бұрыс пайымдауға әкелетінін баса айту керек. Дарынды білім алушылардың эмоционалдық саласы жиі жоғары эмпатиямен және айналадағылардың бағалауына сезімталдықпен сипатталады, бұл педагогикалық қолдаудың маңыздылығын арттыра түседі. Жұмыстың маңызды бағыты — сәтсіздіктерге төзімділікті қалыптастыру және қателіктерді оқу ресурсы ретінде қабылдау қабілетін дамыту болып табылады. Бұдан бөлек, білім алушыға өз қызметі мен эмоционалдық күйін тиімді басқаруға мүмкіндік беретін өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту қажет. Тек бәсекелестікке ғана емес, ынтымақтастыққа да бағытталған білім беру ортасын ұйымдастыру маңызды рөл атқарады. Білім алушыларды бірлескен қызметке тарту коммуникативтік дағдылардың дамуына және әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді. Дарынды білім алушылардың когнитивтік, мінез-құлықтық және эмоционалдық ерекшеліктерін кешенді түрде ескеру білім беру процесінің тиімділігін арттыруға және олардың толыққанды дамуына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

1.4 Дарынды білім алушыларды оқытудағы когнитивтік және метакогнитивтік дамудың тепе-теңдігі

Дивергентті, конвергентті ойлауды және метакогнитивтік дағдыларды дамыту білім алушыларды идеяларды тудыруға, ақпаратты талдауға, оңтайлы шешім жолдарын таңдауға және өздерінің ойлау әрекеттеріне рефлексия жасауға бағытталған танымдық қызметтің әртүрлі түрлеріне жүйелі түрде тартуды талап етеді. Осыған байланысты педагогке когнитивтік және метакогнитивтік дағдылардың кешенді дамуын қамтамасыз ететін әртүрлі типтегі тапсырмаларды қолдану ұсынылады. Мұндай тапсырмалардың мысалдары 3-кестеде берілген.

Кесте 3 – Когнитивтік және метакогнитивтік дағдыларды дамытуға арналған тапсырмалардың мысалдары

Даму бағыты	Тапсырма мысалы
-------------	-----------------

Дивергентті ойлау	Кәдімгі затты қолданудың мүмкіндігінше көп тәсілдерін немесе проблемалық жағдайды шешудің нұсқаларын ұсыныңыз
Конвергентті ойлау	Тапсырманың ең тиімді шешімін таңдаңыз және оның дұрыстығын негіздеңіз
Метакогнитивтік дағдылар	Тапсырманы шешу кезіндегі өз іс-әрекеттеріңіздің жүйелілігін түсіндіріңіз және таңдалған стратегияның тиімділігін бағалаңыз

Ұсынылған тапсырмалар өнімді ойлаудың әртүрлі аспектілерін дамытуға бағытталған және білім беру процесінде кешенді түрде қолданылуы тиіс.

Дивергентті ойлауды дамытуға бағытталған тапсырмалар идеялардың туындауына, баламалы шешімдерді іздеуге және креативтіліктің қалыптасуына ықпал етеді.

Конвергентті типтегі тапсырмалар талдау қабілеттерін, логикалық ойлауды және ең тиімді шешімді негізді түрде таңдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Метакогнитивтік тапсырмалар білім алушылардың өздерінің ойлау процестерін сезінуін, рефлексияның дамып, оқу қызметін өзін-өзі реттеу қабілетін қамтамасыз етеді.

Педагогикалық практика көрсеткендей, ең жоғары дамытушылық тиімділікке бірыңғай білім беру қызметі аясында тапсырмалардың барлық үш типін жүйелі түрде қолданғанда қол жеткізіледі. Мысалы, білім алушыларға алдымен мәселені шешудің бірнеше нұсқасын ұсыну (дивергентті кезең), содан кейін ең негізді нұсқаны таңдап, оны дәлелдеу (конвергентті кезең), содан соң қолданылған стратегияларды талдап, өз қызметінің тиімділігіне бағалау (метакогнитивтік кезең) ұсынылуы мүмкін. Мұндай тәсіл дарынды білім алушының ең маңызды сипаттамасы болып табылатын икемді, сыни және саналы ойлаудың қалыптасуына ықпал етеді.

Мұндай тапсырмаларды сабақ құрылымына жүйелі түрде енгізу жекелеген ойлау операцияларын дамытып қана қоймай, білім алушылардың оқу міндеттерін шешу процесін өз бетінше жоспарлау, бақылау және бағалау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл олардың зияткерлік әлеуетін сәтті жүзеге асырудың маңызды шарты болып табылады. Бұл тәсілдің практикалық жүзеге асырылуын келесі мысалмен сипаттауға болады.

Жаратылыстану-ғылыми цикл сабағында білім алушы танымдық белсенділіктің жоғары деңгейін көрсетеді: күрделілігі жоғары тапсырмаларды тез орындайды, себеп-салдарлық байланыстарды өз бетінше орнатады және алға қойылған мәселені шешудің бірнеше нұсқасын ұсынады. Мұндай көріністер когнитивтік қабілеттердің жоғары даму деңгейін айғақтайды және өнімді ойлауды әрі қарай дамыту үшін қолайлы жағдайлар туғызады. Бұл жағдайда педагог проблемалық сұрақтар қою, баламалы шешімдерді талдау және қызмет нәтижелеріне рефлексия ұйымдастыру арқылы білім алушының дивергентті, конвергентті және метакогнитивтік ойлауын жүйелі түрде дамытатындай етіп оның қызметін мақсатты түрде ұйымдастыра алады.

Дивергентті ойлауды дамыту мақсатында педагог білім алушыға мүмкін болатын шешімдер ауқымын кеңейтуді, қосымша гипотезаларды тұжырымдауды, зерттеліп жатқан құбылысты түсіндірудің баламалы тәсілдерін қарастыруды немесе есептің жекелеген шарттары өзгерген кездегі мүмкін болатын салдарларды болжауды ұсына алады. Мысалы, экологиялық процестерді зерттеу кезінде білім алушыға мынадай сұрақтарға жауап беру ұсынылуы мүмкін:

- «Зерттеліп жатқан құбылысқа тағы қандай факторлар әсер етуі мүмкін?», «Қандай баламалы түсіндірмелер ұсынуға болады?»
- «Бастапқы шарттар өзгерген кезде нәтиже қалай өзгереді?».

Мұндай тапсырмалар идеялардың туындауына түрткі болады, ойлау икемділігін және мәселені әртүрлі тұрғыдан қарастыру қабілетін дамытады [10]. Келесі кезең — конвергентті ойлауды дамыту. Бірнеше гипотезалар ұсынылғаннан кейін білім алушыға оларға салыстырмалы талдау жүргізу, әрқайсысының негізділік дәрежесесін бағалау, ұсынылған нұсқалардың күшті және әлсіз жақтарын анықтау және ең дәлелді шешімді таңдау ұсынылады. Талқылау процесінде педагог білім алушыны дәлелдемелерді қолдануға, фактілер мен логикалық пайымдауларға сүйенуге талпындырады. Іс-әрекеттің бұл түрі талдау қабілеттерін, сыни ойлауды және негізді шешімдер қабылдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді [11; 12].

Қорытынды кезең — метакогнитивтік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған рефлексияны ұйымдастыру. Педагог білім алушыға есепті шығарудың өз тәсілін талдауды және мына сұрақтарға жауап беруді ұсынады:

- «Неліктен дәл осы шешім тәсілі тандалды?»
- «Қандай стратегиялар ең тиімді болды?»
- «Жұмыс процесінде қандай қиындықтар туындады?»
- «Болашақта ұқсас тапсырманы орындау кезінде нені жақсартуға болады?».

Мұндай қызмет өз ойлау процестерін түсінуге, өзін-өзі реттеуді және оқу қызметін дербес басқару қабілетін дамытуға көмектеседі [13].

Ұсынылған мысал дивергентті, конвергентті ойлауды және метакогнитивтік дағдыларды дамыту окшауланған түрде емес, бірыңғай педагогикалық стратегия шеңберінде жүзеге асырылуы тиіс екенін көрсетеді. Дивергентті ойлау жаңа идеялар мен шешім нұсқаларының туындауын қамтамасыз етеді, конвергентті ойлау оларды сыни тұрғыдан талдауға және іріктеуге мүмкіндік береді, а метакогнитивтік дағдылар ойлау процесін сезіну мен бақылауды қамтамасыз етеді. Олардың кешенді дамуы білім алушылардың өнімді ойлауының қалыптасуына жағдай жасайды, бұл дарындылықтың негізгі көрсеткіштерінің бірі және табысты зияткерлік қызметтің маңызды шарты болып табылады [10–13].

Дарынды білім алушыларды оқыту процесінде педагогке бір есептің бірнеше шешу нұсқасын іздеуді ынталандыру, тандалған шешімдерді дәлелдеу мен негіздеу үшін жағдай жасау, сабақ құрылымына рефлексия элементтерін жүйелі түрде енгізу, қызмет нәтижесін ғана емес, сонымен бірге

оған қол жеткізу тәсілдерін де бағалау, сондай-ақ білім алушылардың өз ойлауы мен оқу стратегияларын дербес талдау қабілетін дамыту ұсынылады.

Дарындылықты тиімді дамыту дивергентті, конвергентті және метакогнитивтік ойлаудың теңгерімді (балансталған) қалыптасуын көздейді. Өртүрлі танымдық және рефлексивтік тапсырмаларды қолдану креативтілікті, логикалық ойлауды, өзін-өзі реттеуді және өз оқу қызметін саналы түрде басқару қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бұл ерекшеліктерді кешенді түрде ескеру білім алушылардың зияткерлік әлеуетін толыққанды ашуға, оқытудың тиімділігін арттыруға және тұлғаның үйлесімді дамуына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

2 Дарындылықты диагностикалау және анықтау

2.1 Дарындылықты диагностикалау принциптері

Дарынды білім алушылармен жұмыстың тиімділігі оларды уақытылы анықтаудан басталады. Дарындылық диагностикасы жүйелі, кешенді және ұзақ сипатқа ие болуы тиіс, өйткені дарындылық бір сәтте емес, оқу және сабақтан тыс қызмет процесінде көрінеді.

Дарындылық диагностикасы келесі принциптерге негізделеді:

Кешенділік принципі. Кешенділік принципі әдістер мен ақпарат көздерінің жиынтығын пайдалануды көздейді. Бұл принцип біржақты тәсілдің шектеулерін еңсеруге бағытталған және білім алушының дамуы туралы көпөлшемді түсінік алуға мүмкіндік береді [15].

Дарындылықты түсінудегі қазіргі ғылыми тәсілдер жүйелі парадигмаға негізделеді, оның шеңберінде дарындылық динамикалық және ашық жүйе ретінде қарастырылады [9]. Осы ұстанымға сәйкес, дарындылық тек интеллект деңгейімен ғана шектелмейді, ол іс-әрекеттің әртүрлі түрлерінде көрінетін өзара байланысты компоненттердің жиынтығын қамтиды.

Дж. Рензуллидің дарындылықтың үш шеңберлі моделі [12] жоғары зияткерлік қабілеттерді, шығармашылық ойлауды және іс-әрекетке деген уәждемені (мотивацияны) ескеру қажеттілігін баса көрсетеді.

Сол сияқты, Р. Стернбергтің триархиялық теориясында [14] талдау, креативті және практикалық қабілеттер бөліп көрсетіледі, бұл да дарындылықтың көпөлшемді табиғатын дәлелдейді. Осылайша, кешенділік принципі дарындылықты жүйелі және интегративті түсінудің әдіснамалық көрінісі ретінде әрекет етеді.

Дарындылық диагностикасындағы кешенділік принципі педагогикалық практикада зерттеуді білім алушы тұлғасының тұтас сипаттамасын алуға бағытталған әртүрлі әдістердің, процедуралардың және мәліметтер көздерінің интеграциясы ретінде ұйымдастыруды көздейді.

Принциптің негізгі аспектілеріне мыналар жатады:

1. Диагностиканың көпөлшемділігі.

Диагностикалық процесс когнитивтік қабілеттерді, креативтілікті, уәждемені, тұлғалық ерекшеліктерді және әлеуметтік көріністерді қамтуы тиіс.

2. Ақпараттың көпкөзділігі.

Объективтілікті арттыру үшін мәліметтердің әртүрлі көздері пайдаланылады: тест нәтижелері, педагогикалық бақылау, қызметті талдау, сарапшылық бағалау.

3. Әдістердің нұсқалылығы.

Кешенді диагностика білім алушылардың жас және жеке ерекшеліктеріне бейімделген әртүрлі әдістемелерді қолдануды көздейді.

4. Тестке негізделген тәсілдің шектеулері.

Психометрикалық әдістердің кеңінен таралуына қарамастан, оларды дарындылықты диагностикалаудың бірден-бір құралы ретінде пайдаланудың бірқатар шектеулері бар [10]:

1. Мазмұнның шектеулілігі: Тестер негізінен шығармашылық және мотивациялық компоненттерді ескермей, тек зияткерлік қабілеттерді бағалайды.

2. Нәтижелердің жағдаяттылығы: Тест нәтижелеріне стресс немесе сынақ өткізу жағдайлары сияқты сыртқы факторлар әсер етуі мүмкін.

3. Ойлау процесін талдаудың болмауы: Тест тек нәтижені тіркейді, бірақ есептерді шешудің тәсілдері мен стратегияларын көрсетпейді.

Осыған байланысты қазіргі зерттеушілер тестерді кеңірек диагностикалық жүйеге кіріктіру қажеттілігін баса айтады.

Кешенділік принципін жүзеге асыру әдістері

1. Бақылау. Бақылау табиғи білім беру ортасында дарындылықтың кенеттен болатын көріністерін анықтауға мүмкіндік беретін маңызды диагностикалық әдіс болып табылады. Бақылау процесінде педагог білім алушының танымдық белсенділігінің ерекшеліктерін, дербестік деңгейін, бастамашылығын, ойлауының бірегейлігін, құрдастарымен өзара әрекеттесу сипатын және оқу міндеттеріне деген көзқарасын тіркейді [11].

Іс-әрекет өнімдерін талдау білім алушылардың оқу, зерттеу, жобалау және шығармашылық қызметінің нәтижелерін зерделеуге негізделген дербес диагностикалық әдіс болып табылады. Бұл әдіс ойлаудың тереңдігін, креативтілік деңгейін, міндеттерді өз бетінше шешу қабілетін, идеялардың бірегейлігін және олардың практикалық жүзеге асырылу сапасын бағалауға мүмкіндік береді.

2. Диагностикалық тапсырмалар. Ашық типтегі тапсырмаларды қолдану дивергентті ойлауды және идеяларды тудыру қабілетін анықтауға ықпал етеді.

3. Сарапшылық бағалау. Педагогтерді, психологтерді және ата-аналарды тарту білім алушының дамуын көппозициялы тұрғыдан талдауды қамтамасыз етеді.

Диагностиканың мәнмәтіндік (контекстуалды) және динамикалық сипаты. Кешенділік принципі мәнмәтіндік жағдайлар мен даму динамикасын ескеруді көздейді. Мәнмәтінділік дарындылықтың білім беру ортасы мен іс-әрекет түріне байланысты әртүрлі дәрежеде көріне алатындығын білдіреді. Ал динамикалық сипат диагностиканың ұзақ уақыт бойы жүргізілуі тиіс екендігін көрсетеді, бұл қабілеттердің өзгеруі мен дамуын қадағалауға мүмкіндік береді.

Сандық және сапалық мәліметтерді интеграциялау. Кешенді диагностика сандық және сапалық талдауды ұштастыруды көздейді [15]. Сандық мәліметтер өлшеудің объективтілігін қамтамасыз етсе, сапалық талдау білім алушының жеке ойлау стратегияларын, мінез-құлық ерекшеліктерін және әлеуетті мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Кешенділік принципінің практикалық маңызы. Кешенділік принципін жүзеге асыру: диагностиканың дәлдігін арттыруға; дарындылықтың жасырын формаларын анықтауға; жеке білім беру траекторияларын (маршруттарын) әзірлеуге; педагогикалық сүйемелдеуді оңтайландыруға ықпал етеді.

Педагог үшін кешенділік принципі білім алушының дарындылығы туралы қорытындыны тек бір ғана диагностика әдісінің негізінде жасауға

болмайтындығын білдіреді. Сабақтағы бақылауды, іс-әрекет өнімдерін талдауды, шығармашылық және зияткерлік тапсырмалардың орындалу нәтижелерін ұштастыру, сондай-ақ педагогтер мен ата-аналардың пікірін ескеру ұсынылады. Мысалы, егер білім алушы сабақтарда жоғары танымдық белсенділік, есептерді шешудің стандартты емес тәсілдерін және жобалау қызметінің сапалы нәтижелерін көрсетсе, бұл оның қабілеттері туралы неғұрлым объективті түсінік алуға мүмкіндік береді. Бірнеше ақпарат көзін пайдалану диагностиканың шынайылығын арттырады және кейінгі педагогикалық сүйемелдеудің ең тиімді бағыттарын анықтауға көмектеседі.

Ұзақтық және динамикалық сипат принципі

Ұзақтық және динамикалық сипат принципі білім алушы дамуын уақыт өте келе үздіксіз және жүйелі түрде зерделеу қажеттілігін көздейді. Бұл принцип диагностикалық процедуралардың статикалық сипатын еңсеруге бағытталған және қабілеттер құрылымы мен тұлғалық сипаттамаларда болатын өзгерістерді ескеруге мүмкіндік береді [11].

Ұзақтық және динамикалық сипат принципі мәдени-тарихи және жүйелі-іс-әрекеттік тәсілдерге негізделеді, олардың шеңберінде тұлғаның дамуы ішкі және сыртқы факторларға байланысты процесс ретінде қарастырылады [16]. Бұл ұстанымға сәйкес, қабілеттер тұрақты сипаттамалар болып табылмайды, олар оқыту және іс-әрекет процесінде қалыптасады және өзгереді.

Л. С. Выготский ұсынған жақын даму аймағы тұжырымдамасының маңызы ерекше, ол тек ағымдағы даму деңгейін ғана емес, сонымен бірге білім алушының әлеуетті мүмкіндіктерін де бағалау қажеттілігін баса көрсетеді. Бұл диагностиканы даму прогресі мен қарқынын ескере отырып, динамикада жүргізуді талап етеді. Қазіргі дарындылық модельдері де бұл құбылыстың динамикалық сипатын растайды. Мәселен, Дж. Рензуллидің моделінде [13] дарындылық білім беру ортасының әсерінен өзгеруі мүмкін қабілеттердің, креативтіліктің және уәждеменің өзара әрекеттесу нәтижесі ретінде қарастырылады. Сол сияқты, Ф. Монкстің моделінде де [17] дарындылықтың дамуына әсер ететін әлеуметтік факторлардың рөлі баса айтылады.

Ұзақтық және динамикалық сипат принципі диагностиканы білім алушының дамуындағы өзгерістерді қадағалауға бағытталған ұзақ, жүйелі және қайталанатын процесс ретінде ұйымдастыруды көздейді.

Бұл принциптің негізгі сипаттамаларына мыналар жатады:

1.Диагностиканың ұзақтығы. Дарындылық диагностикасы бір реттік процедура бола алмайды. Ол: ұзақ уақыт бойы жүргізілуі; бірнеше кезеңді қамтуы; білім алушының дамуы туралы мәліметтердің жинақталуын қамтамасыз етуі тиіс.

2.Динамикалылық. Дарындылық өзгермелі сипаттама ретінде қарастырылады, сондықтан диагностика қабілеттердегі өзгерістерді тіркеуі, білім беру ортасының әсерін ескеруі және жеке даму қарқынын көрсетуі керек.

3.Процессуалдылық. Назар аударылатын орталық мәселе — тек қызмет нәтижесі ғана емес, сонымен бірге оның жүру процесі: есептерді шешу стратегиялары, ойлау тәсілдері, қиындықтарға реакциясы болып табылады.

4.Статикалық тәсілдің шектеулері. Дәстүрлі диагностикалық процедуралар жиі бір реттік сипатқа ие болады және білім алушының нақты бір уақыт сәтіндегі күйін тіркейді. Алайда, мұндай тәсілдің бірқатар шектеулері бар:

5.Дамуды ескерудің мүмкін еместігі: Бір реттік диагностика қабілеттердің қалыптасу динамикасын көрсетпейді.

6.Қате қорытынды жасау қаупі: Нәтижелер уақытша факторлардың (шаршау, стресс) әсерінен бұрмалануы мүмкін.

Принципті жүзеге асыру әдістері

Ұзақтық және динамикалық сипат принципін жүзеге асыру арнайы әдістерді қолдануды көздейді:

Динамикалық бақылау. Жүйелі бақылау мінез-құлықтағы өзгерістерді қадағалауға, қызығушылықтардың тұрақтылығын анықтауға және қабілеттердің дамуын тіркеуге мүмкіндік береді.

Лонгитюдтік (ұзақ мерзімді) зерттеулер. Білім алушыны ұзақ уақыт бойы зерделеуді көздейді және даму заңдылықтарын анықтауға, қабілеттердің өсу қарқынын белгілеуге мүмкіндік береді.

Қайталанбалы диагностика. Диагностиканы белгілі бір уақыт аралығында жүргізу нәтижелерді салыстыруға және даму динамикасын анықтауға мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы (формативті) диагностика. Оқыту элементтерін қамтиды және білім алуға бейімділікті, білімді көшіру қабілетін және көмекке реакциясын анықтауға бағытталған.

Принциптің білім беру практикасы үшін маңызы. Ұзақтық және динамикалық сипат принципі білім беру процесін ұйымдастыру үшін маңызды мәнге ие: білім алушының дамуындағы өзгерістерді уақытылы анықтауға мүмкіндік береді; оқытуды даралауға ықпал етеді; жеке білім беру траекторияларын (маршруттарын) құруды қамтамасыз етеді; педагогикалық әсерлерді түзетіп отыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, бұл принцип дарынды балаларды, соның ішінде қабілеттері бірден байқалмайтын балаларды неғұрлым дәл анықтауға көмектеседі.

Ұзақтық және динамикалық сипат принципін жүзеге асыру үшін педагогке оқу жылы бойы білім алушының танымдық белсенділігіндегі, оқу уәждемесіндегі, дербестігіндегі және іс-әрекет нәтижелеріндегі өзгерістерді тіркей отырып, оған бақылау жүргізу ұсынылады. Бір реттік диагностикалық шараның немесе жекелеген жоғары жетістіктердің негізінде дарындылық деңгейі туралы қорытынды жасамаған жөн. Білім алушының қабілеттерін дамыту динамикасын қадағалауға мүмкіндік беретін педагогикалық бақылау картасын жүргізу тиімді құрал болып табылады. Бақылау нәтижелерін, орындалған тапсырмаларды, жобалау қызметін және конкурстар мен олимпиадаларға қатысу көрсеткіштерін өзара салыстыру ұсынылады. Мұндай тәсіл дарындылықтың тұрақты көріністерін де, кейінгі педагогикалық сүйемелдеуді талап етедін әлеуетті қабілеттерді де уақытылы анықтауға мүмкіндік береді.

Әдістердің нұсқалылығы принципі. Әдістердің нұсқалылығы принципі білім алушы қабілеттері көріністерінің кең ауқымын анықтауға мүмкіндік беретін диагностиканың әртүрлі формалары мен құралдарын пайдалануды көздейді. Бұл принцип диагностикалық процестің толықтығы мен тереңдігін қамтамасыз етеді, сондай-ақ оның объективтілігі мен шынайылығын арттыруға ықпал етеді [15]. Әдістердің нұсқалылығы принципі дарындылықты зияткерлік, креативті, мотивациялық және әлеуметтік компоненттерді қамтитын интегративті феномен ретінде қарастыратын түсініктерге негізделеді [12]. Бұл өлшемдердің әрқайсысы өзіне тән ерекше диагностикалық тәсілдерді талап етеді, бұл әмбебап әдісті қолдануды мүмкін емес етеді.

Р. Стернбергтің триархиялық теориясына сәйкес [15], дарындылық талдау, креативті және практикалық салаларда көрінеді, олардың әрқайсысы бағалаудың әртүрлі формаларын талап етеді. Сонымен қатар, дарындылықтың көпфакторлы модельдері шеңберінде қабілеттердің әртүрлі көріністерін ескеру қажеттілігі баса айтылады, ал бұл тек диагностиканың нұсқалы әдістерін қолданғанда ғана мүмкін болады. Осылайша, әдістердің нұсқалылығы принципі дарындылықты көпөлшемді түсінудің логикалық салдары ретінде әрекет етеді.

Әдістердің нұсқалылығы принципі диагностикалық процесті дарындылықтың әртүрлі аспектілерін анықтауға бағытталған өзара бірін-бірі толықтыратын бағалау формалары мен құралдарының жүйесі ретінде ұйымдастыруды көздейді.

Бұл принциптің негізгі сипаттамаларына мыналар жатады:

1.Диагностика формаларының әртүрлілігі. Жұмыстың әртүрлі формалары қолданылады: диагностикалық тапсырмалар (жабық және ашық); жобалау қызметі; зерттеу тапсырмалары; ойын және проблемалық жағдайлар.

2.Жеке ерекшеліктерді ескеру. Әртүрлі әдістер білім алушының ойлау стилін ескеруге, диагностиканы жас ерекшелігіне қарай бейімдеуге және тұлғаның күшті жақтарын анықтауға мүмкіндік береді.

3.Әдістердің комплементарлығы (бірін-бірі толықтыруы). Әрбір әдіс екіншісін толықтырады: тестер сандық көрсеткіштерді береді; тапсырмалар сапалық сипаттамаларды айқындайды; бақылау мінез-құлықтық көріністерді тіркейді.

Монокұралдық (бір құралға негізделген) тәсілдің шектеулері. Диагностиканың тек бір ғана әдісін пайдалану (мысалы, тек тест жүргізу) дарындылықты бағалаудың дәлдігін айтарлықтай төмендетеді [16]. Негізгі шектеулерге мыналар жатады:

1.Диагностикалық өрістің тарылуы. Жалғыз әдіс дарындылықтың барлық компоненттерін қамтуға қабілетсіз.

2.Нәтижелердің бұрмалану қаупі. Нәтижелер қабілеттің шынайы деңгейіне емес, тапсырманың форматына байланысты болып қалуы мүмкін.

3.Жеке тұлғалық ерекшелікті ескермеу. Әртүрлі білім алушылар өз қабілеттерін іс-әрекеттің әртүрлі түрлерінде әртүрлі дәрежеде көрсетеді.

Осыған байланысты нұсқалы диагностикалық құралдарды пайдалану қажеттілігі туындайды.

Принципті жүзеге асырудың негізгі формалары:

1.Диагностикалық тапсырмалар. Өртүрлі типтегі тапсырмалар білім деңгейін, ойлаудың икемділігін және мәселелерді шешу қабілетін бағалауға мүмкіндік береді. Әсіресе дивергентті ойлауды дамытуға бағытталған ашық типтегі тапсырмалардың маңызы зор.

2.Жоблау қызметі. Жобалар дербестікті, жоспарлау қабілетін, креативтілікті және білімді практикада қолдана білу дағдысын анықтауға мүмкіндік береді.

3.Бақылау. Табиғи жағдайда бақылау жасау бастамашылықты, көшбасшылық қасиеттерді және қызығушылықтардың тұрақтылығын анықтауға мүмкіндік береді.

4.Зерттеу қызметі. Танымдық белсенділікті, талдау және жинақтау қабілетін, ғылыми ойлау дағдыларын бағалауға мүмкіндік береді.

Әдістерді интеграциялау – диагностика тиімділігінің шарты. Нұсқалық принципі өртүрлі әдістерді жай ғана қолдана салуды емес, оларды жүйелі түрде кіріктіруді көздейді. Тиімді диагностика мыналардың ұштасуына негізделеді: сандық әдістер (тестер); сапалық әдістер (бақылау, іс-әрекетті талдау); іс-әрекеттік формалар (жобалар, зерттеулер).

Мұндай тәсіл дамудың тұтас бейнесін алуға, жасырын қабілеттерді анықтауға және диагностикалық қателіктердің ықтималдығын төмендетуге мүмкіндік береді.

Принциптің практикалық маңызы. Әдістердің нұсқалылығы принципін жүзеге асыру: диагностиканың объективтілігін арттыруға; дарындылықтың өртүрлі типтерін анықтауға; білім беру процесін даралауға; тиімді білім беру стратегияларын әзірлеуге ықпал етеді.

Бұдан бөлек, өртүрлі әдістерді қолдану білім алушылардың уәждемесін арттырады және олардың жеке қабілеттерін көрсетуіне жағдай жасайды. Әдістердің нұсқалылығы принципі қазіргі заманғы дарындылық диагностикасының ең маңызды шарты болып табылады. Ол қабілеттердің көпөлшемді табиғатының ескерілуін қамтамасыз етеді, дарындылықтың өртүрлі аспектілерін анықтауға көмектеседі және диагностикалық процестің тиімділігін арттырады. Өртүрлі әдістерді кешенді түрде қолдану білім алушының дамуы туралы неғұрлым дәл әрі объективті түсінік алуға мүмкіндік береді және оны кейінгі білім беру кеңістігінде сүйемелдеудің негізі болып табылады.

Мәнмәтінділік (контексттілік) принципі. Мәнмәтінділік принципі диагностиканы шынайы оқу қызметіне барынша жақындатылған жағдайларда жүргізуді көздейді. Бұл принцип жасанды түрде жасалған диагностикалық жағдайларда байқалмауы мүмкін білім алушы қабілеттерінің шынайы көріністерін анықтауға мүмкіндік береді [14].

Мәнмәтінділік принципі іс-әрекеттік және мәдени-тарихи тәсілдерге сүйенеді, оған сәйкес тұлғаның дамуы іс-әрекеттің өртүрлі түрлеріне тартылу процесінде жүреді [16]. Бұл парадигма аясында қабілеттер оқшауланған

сипаттамалар емес, субъект белсенділігінің нақты жағдайлардағы көрінісі ретінде қарастырылады.

Қазіргі дарындылық модельдері де мәнмәтіннің (контекстің) маңыздылығын баса көрсетеді. Р. Стернбергтің триархиялық теориясында [14] дәл осы шынайы өмірлік жағдайларда көрінетін практикалық интеллектке баса назар аударылады. Соған ұқсас, Ф. Монкстің моделінде де [17] әлеуметтік ортаның дарындылықтың дамуына тигізетін әсері бөліп көрсетіледі. Осылайша, мәнмәтінділік принципі қабілеттерді олардың табиғи көріну жағдайларында бағалау қажеттілігін көрсетеді.

Мәнмәтінділік принципі дарындылық диагностикасы тек арнайы ұйымдастырылған тесттік жағдайларда ғана емес, шынайы білім беру қызметі шеңберінде жүзеге асырылуы тиіс екендігін көздейді.

Принциптің негізгі ережелеріне мыналар жатады:

- білім алушы қызметін табиғи оқу ортасында бағалау;
- білім беру жағдайларының қабілеттердің көрінуіне тигізетін әсерін ескеру;
- шынайы оқу міндеттерін орындау процесіндегі мінез-құлық пен ойлауды талдау;
- іс-әрекетті дарындылықты анықтаудың негізгі құралы ретінде бағдарға алу. Мұндай тәсіл білім алушының дамуы туралы неғұрлым шынайы мәліметтер алуға және ресми диагностикалық процедуралармен байланысты бұрмалаушылықтардан аулақ болуға мүмкіндік береді.

Бақылау – диагностиканың басты әдісі ретінде. Мәнмәтінділік принципі шеңберінде табиғи оқыту жағдайында дарындылықтың көріністерін тіркеуге мүмкіндік беретін педагогикалық бақылау әдісі орталық орынды иеленеді.

Бақылау келесі сипаттамаларды анықтауды қамтамасыз етеді:

- тапсырмаларды орындау жылдамдығы – когнитивтік процестердің қалыптасу деңгейін көрсетеді;
- түсіну тереңдігі – ақпаратты талдау және пайымдау қабілетін айғақтайды;
- ұсынылған шешімдердің саны – дивергентті ойлау деңгейін нұсқайды;
- бастамашылық – тұлғаның мотивациялық бағыттылығын сипаттайды;
- күрделілікке реакция – төзімділік пен танымдық белсенділікті бағалауға мүмкіндік береді.

Бақылаудың артықшылығы – оның табиғилығында және білім алушының дамуын ұзақ уақыт бойы қадағалау мүмкіндігінде.

Шынайы оқу қызметіне жақындатылған тапсырмалар мәнмәтінділік принципін жүзеге асырудың маңызды құралы болып табылады.

Оларға мыналар жатады:

- түсіну тереңдігі мен ойлаудың бірегейлігін анықтауға мүмкіндік беретін жауабы ашық тапсырмалар;
- дивергентті ойлауды дамытуға және диагностикалауға бағытталған бірнеше шешімді іздеуге арналған тапсырмалар;

-талдау қабілеттерін анықтауға ықпал ететін талдау мен жалпылауға арналған тапсырмалар.

Мұндай тапсырмаларды қолдану білім алушының тек нәтижесін ғана емес, сонымен бірге ойлау процесін де бағалауға мүмкіндік береді.

Мәнмәтіндік тәсілдегі диагностиканың мақсаттары

Мәнмәтінділік принципі шеңберінде диагностика ойлаудың даму деңгейін, креативтілікті, талдау және жалпылау қабілетін, танымдық белсенділіктің ерекшеліктерін анықтауға бағытталған.

Диагностика тек бағалаушы ғана емес, сонымен бірге дамытушылық сипатқа да ие болады.

Дарындылық диагностикасын жүйелеу моделі. Дарындылықты анықтауда кешенді тәсілді қамтамасыз ету үшін білім алушы дамуының когнитивтік, креативтік, мотивациялық және тұлғалық компоненттерін бағалауға негізделген диагностикалық көрсеткіштерді жүйелеу моделін пайдалану ұсынылады. Ұсынылған модель педагогке бақылау процесін құрылымдауға, әртүрлі бағыттар бойынша дарындылықтың көріністерін тіркеуге және білім алушының әлеуеті туралы неғұрлым тұтас түсінік алуға мүмкіндік береді (1-кесте).

Кесте 1 – Білім алушылардың дарындылық диагностикасы көрсеткіштерін жүйелеу моделі

Блок	Индикаторлар
Когнитивтік	дарынды білім алушы есептерді тез шығарады, заңдылықтарды анықтайды, талдау жүргізеді
Креативтік	әртүрлі нұсқаларды ұсынады, стандартты емес шешімдерді қолданады
Мотивациялық	күрделі есептерге қызығушылық танытады, бастамашылық көрсетеді

Бұл модель дарындылықты бағалауға жүйелі түрде келуге және білім алушы дамуының әртүрлі аспектілерін ескеруге мүмкіндік береді.

Білім беру практикасында мәнмәтінділік (контексттілік) принципін жүзеге асыру мыналарға ықпал етеді:

- диагностиканың шынайылығын арттыруға;
- дарындылықтың жасырын формаларын анықтауға;
- білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге;
- тұлға әлеуетін дамыту үшін жағдай жасауға;
- жеке білім беру траекторияларын құруға.

Бұдан бөлек, бұл принцип диагностиканың шынайы білім беру қызметімен байланысын қамтамасыз етеді, бұл оның практикалық маңызын арттыра түседі. Осылайша, мәнмәтінділік принципі дарындылық диагностикасының ең маңызды әдіснамалық негізі болып табылады және оның шынайы білім беру практикасына жақындатылуын қамтамасыз етеді. Бақылау мен іс-әрекеттік тапсырмаларды қолдану білім алушылар қабілеттерінің нақты көріністерін анықтауға және олардың дамуын неғұрлым

дәл әрі объективті бағалауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мәнмәтіндік тәсіл шеңберінде әртүрлі әдістерді интеграциялау білім алушы тұлғасы туралы тұтас түсінік қалыптастыруға және оның әрі қарай даму бағыттарын анықтауға ықпал етеді.

2.2 Жеке білім беру маршруты (ЖБМ)

Қазіргі білім беру жағдайында оқытуды даралау педагогикалық практиканың негізгі бағыттарының бірі ретінде көрінеді. Бұл тәсіл дарынды білім алушылармен жұмыста ерекше маңызға ие болады, өйткені олардың дамуы өздеріне тән бірегей қабілеттерін, материалды игеру қарқынын және танымдық қызығушылықтарын ескеруді талап етеді. Осыған байланысты, жеке даму траекториясы (ЖДТ) тұлға әлеуетін ашуға бағытталған дербестендірілген білім беру процесін қамтамасыз етудің тиімді құралы ретінде қарастырылады [18].

Жеке даму траекториясы – бұл білім алушының жеке ерекшеліктеріне, диагностика нәтижелеріне және білім беру мақсаттарына негізделген, оның білім алу кеңістігінде ілгерілеуін мақсатты түрде ұйымдастыру процесі.

ЖДТ мыналарға бағытталған:

- білім алушының күшті жақтарын, соның ішінде зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға;

- жекелеген дағдылар мен құзыреттердің дамуындағы тапшылықтарды (кемшіліктерді) жоюға;

- тұлға әлеуетінің ашылуын қамтамасыз ететін өзін-өзі жүзеге асыру жағдайларын жасауға.

Жеке даму траекториясы бұған дейін қалыптасқан қабілеттерді қолдау мен жаңа қабілеттерді дамыту арасындағы теңгерімді қамтамасыз етеді.

Жеке даму траекториясының құрылымы

ЖДТ-ны тиімді жүзеге асыру келесі компоненттерді қамтитын нақты құрылымдық ұйымдастыруды көздейді:

1.Даму мақсаты. Мақсат білім алушының анықталған дарындылық типіне (зияткерлік, шығармашылық, академиялық және т.б.) негізделе отырып қалыптасады және оның дамуының басым бағыттарын көрсетеді. Ол нақты, қолжетімді және болашаққа бағдарланған болуы тиіс.

2.Ағымдағы даму деңгейі. Когнитивтік, креативтік, мотивациялық және тұлғалық сипаттамаларды талдауды қамтитын кешенді диагностика нәтижелері негізінде анықталады. Бұл кезең білім алушының бастапқы позицияларын тіркеуге мүмкіндік береді.

3.Осу аймақтары. Диагностикалық мәліметтер негізінде дамудың негізгі бағыттары бөліп көрсетіледі, олардың ішінде:

- логикалық ойлау (талдау, жалпылау, заңдылықтарды анықтау);

- креативтілік (идеяларды генерациялау, ойлаудың икемділігі, бірегейлік);

- өзін-өзі реттеу (жоспарлау, бақылау, рефлексия).

Осу аймақтарын анықтау жеке даму стратегиясын құруға мүмкіндік береді.

1.Тапсырмалар жүйесі. ЖДТ-ның мазмұны арнайы іріктелген тапсырмалар жүйесі арқылы жүзеге асырылады, оған мыналар кіреді:

- білімді тереңдетуге бағытталған күрделілігі жоғары тапсырмалар;
 - талдау және ақпаратты өз бетінше іздеу дағдыларын қалыптастыратын зерттеу сипатындағы тапсырмалар;
 - креативтілікті дамытуға ықпал ететін шығармашылық тапсырмалар.
- Мұндай жүйе дарындылықтың әртүрлі аспектілерін дамытуды қамтамасыз етеді.

2.Жұмыс формалары. ЖДТ-ны жүзеге асыру іс-әрекетті ұйымдастырудың әртүрлі формалары арқылы орындалады:

- білім алушының қарқыны мен ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік беретін жеке жұмыс;
- жоспарлау және идеяларды іске асыру дағдыларын дамытатын жобалау қызметі;
- уәждемені ынталандыратын және жоғары нәтижелерге қол жеткізуге жетелейтін конкурстар мен олимпиадаларға қатысу;
- ғылыми ойлауды қалыптастыратын зерттеу қызметі.

3.Бағалау критерийлері. Жеке даму траекториясын іске асыру нәтижелерін бағалау тек қол жеткізілген білім беру нәтижелерін ғана емес, сонымен бірге білім алушының танымдық қызметінің ерекшеліктерін де көрсететін критерийлер жиынтығы негізінде жүзеге асырылады. Негізгі критерийлерге мыналар жатады:

- түсіну тереңдігі – зерттеліп жатқан материалды талдау, пайымдау және интерпретациялау (түсіндіру) деңгейін сипаттайды;
- дербестік – білім алушының іс-әрекетті дербес ұйымдастыру және орындау қабілетін көрсетеді;
- бірегейлік – ұсынылған шешімдердің, идеялардың және тапсырмаларды орындау тәсілдерінің стандартты еместігінен көрінеді.

Осы критерийлерді қолдану іс-әрекеттің соңғы нәтижесін ғана емес, сонымен қатар білім беру нәтижелеріне қол жеткізудің негізінде жатқан ойлау процестерінің сапасын бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жеке даму траекториясы нәтижелерін бағалаудың тиімділігі көбіне бағалау процедураларының объективтілігі мен шынайылығына байланысты болады. Педагогикалық бағалау практикасы дарынды білім алушылардың даму нәтижелерін интерпретациялаудың (түсіндірудің) валидтілігін (негізділігін) төмендететін факторлардың бар екенін көрсетеді. Ең көп таралған тәуекелдердің бірі — бағалау критерийлерін түрліше түсінуден туындайтын педагогтің бағалау пайымдауларындағы субъективтілік. Мысалы, бірегейлік қате түрде жауаптың сыртқы ерекшелігі ретінде түсіндірілуі мүмкін, ал түсіну тереңдігі жиі тек қайталанатын білімнің көлемімен ғана теңестіріледі.

Педагогтің білім алушыны дарынды деп қабылдауына байланысты алдын ала қалыптасқан күту әсері де бағалау нәтижелеріне айтарлықтай ықпал етуі мүмкін. Мұндай жағдайларда тұрақты позитивті күтулердің салдарынан бағаны асыра қою қаупі де, дәстүрлі қабылданған алгоритмдерден өзгеше,

тапсырмаларды шешудің стандартты емес тәсілдерін қолданатын білім алушылардың жетістіктерін жеткілікті бағаламау қаупі де туындайды. Дарындылықтың креативтік, зерттеушілік, коммуникативтік және рефлексивтік көріністерін ескермей, тек академиялық көрсеткіштерге ғана бағдарлану қосымша шектеу болып табылады, бұл білім алушының жеке прогресін кешенді бағалау мүмкіндіктерін төмендетеді.

Бағалаудың объективтілігін арттыру мақсатында: нақты тұжырымдалған критерийлер мен дескрипторлар жүйесін пайдалану; әртүрлі ақпарат көздеріне негізделген бағалаудың кешенді сипатын қамтамасыз ету; педагогтің сыртқы бағалауын білім алушылардың өзін-өзі бағалау және рефлексия процедураларымен ұштастыру; жеке жетістіктер динамикасына жүйелі түрде талдау жасау ұсынылады. Нәтижелерді білім беру процесінің басқа қатысушыларының жетістіктерімен тек салыстыра беру емес, білім алушының өзінің бастапқы даму деңгейімен салыстырғандағы тұлғалық және танымдық прогресін бағалауға бағдарлану ерекше маңызға ие.

Жеке даму траекториясының практикалық маңызы

Педагогикалық практикада ЖДТ-ны жүзеге асыру мыналарға ықпал етеді: оқытудың тиімділігін арттыруға; білім алушылардың танымдық белсенділігін дамытуға; өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға; жеке әлеуетті ашуға; оқуға деген уәждемені (мотивацияны) арттыруға.

Дарынды білім алушылармен жұмыста ЖДТ-ның маңызы ерекше, өйткені ол олардың жоғары деңгейдегі танымдық қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді және олардың әрі қарай дамуы үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етеді.

Жеке даму траекториясы дербестендірілген білім беруді жүзеге асырудың ең маңызды құралы болып табылады. Оның құрылымдық ұйымдастырылуы мен күшті жақтарды дамытуға, тапшылықтарды жоюға және өзін-өзі жүзеге асыруға жағдай жасауға бағдарлануы білім алушы тұлғасының тұтас дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Дарынды балалармен жұмыс істеу жағдайында ЖДТ олардың қабілеттерін қолдау мен дамытудың тиімді механизмі ретінде әрекет етеді.

Айта кету керек, жеке даму траекториясын әзірлеу білім алушының өзінің белсенді қатысуын талап етеді, бұл оның білім беру процесіндегі субъектілік ұстанымының қалыптасуына ықпал етеді. Білім алушыны мақсат қою және іс-әрекетті жоспарлау процесіне тарту оның оқу нәтижелері үшін жауапкершілік деңгейін арттырады.

ЖДТ тиімділігінің маңызды шарты – оның икемділігі, бұл білім алушының даму динамикасына байланысты жұмыс мазмұны мен формаларын жедел түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Бұл білім беру қажеттіліктері тез өзгеруі мүмкін дарынды балалармен жұмыста ерекше өзекті. Жеке даму траекториясы статикалық емес, міндеттердің біртіндеп күрделенуі мен білім беру мүмкіндіктерінің кеңею процесін көрсететін динамикалық сипатқа ие болуы тиіс.

ЖДТ-ны жүзеге асыруда білім беру процесінің тәлімгері және үйлестірушісі (координаторы) ретінде әрекет ететін педагог маңызды рөл

атқарады. Оның міндеті – білімді өз бетінше іздеу үшін жағдай жасау және білім алушының бастамаларын қолдау. Бұдан бөлек, ЖДТ-ны тиімді жүзеге асыру оқытуды даралау мүмкіндіктерін кеңейтетін заманауи білім беру технологияларын, соның ішінде цифрлық ресурстар мен интерактивті платформаларды қолдануды көздейді. Өртүрлі салалардағы білімді кіріктіруге және әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін пәнаралық байланыстардың маңыздылығын да ескеру қажет.

Нәтижелерді уақытылы бағалауды және білім беру траекториясын түзетуді қамтамасыз ететін кері байланысты ұйымдастыру маңызды фактор болып табылады. Білім алушы жетістіктеріне тұрақты мониторинг жүргізу оң динамиканы анықтауға және жаңа өсу аймақтарын уақытылы белгілеуге мүмкіндік береді. Ата-аналармен өзара әрекеттесу де маңызды аспект болып табылады, бұл бірыңғай білім беру кеңістігін құруға және білім алушының мектептен тыс жерде дамуын қолдауға ықпал етеді. Жеке даму траекториясы тек оқытуды ұйымдастыру құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге дербес, мотивациясы жоғары және өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны қалыптастыру құралы ретінде де әрекет етеді.

Дарынды білім алушылармен жұмыс істеу кезінде кері байланыс жүйелі, дамытушылық және дараланған сипатқа ие болуы тиіс. Оның негізгі функциясы білім алушыны тек қол жеткізілген нәтиже туралы хабардар ету ғана емес, сонымен бірге іс-әрекеттің күшті жақтарын сезінуге, қиындықтарды анықтауға және әрі қарай даму бағыттарын белгілеуге жағдай жасау болып табылады. Тек соңғы нәтижеге ғана емес, тапсырманы орындау процесіне, қолданылған ойлау стратегияларына және проблемалық жағдайларды шешу тәсілдеріне бағытталған кері байланыс ерекше маңызға ие болады.

Тиімді кері байланыс білім алушының өз танымдық қызметін пайымдауына (ұғынуына) түрткі болатын рефлексивтік сұрақтарды қолдануды көздейді:

- «Қандай стратегиялар ең нәтижелі болды?»
- «Жұмыс процесінде қандай қиындықтар туындады?»
- «Болашақта шешудің қандай тәсілдерін қолдануға болады?».

Мұндай тәсіл метакогнитивтік дағдыларды, өзін-өзі реттеуді және білім беру қызметін дербес жоспарлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Маңызды шарт – кері байланыстың жүйелілігі және оның жеке даму траекториясын жүзеге асыру процесінің барлық кезеңдерін – мақсат қоюдан бастап қол жеткізілген нәтижелерді талдауға дейін кіріктірілуі. Тиімді құралдар ретінде жеке консультациялар, білім алушының ілгерілеу карталары, рефлексивтік күнделіктер, жетістіктер портфолиосы, сондай-ақ білім беру прогресін бақылаудың цифрлық платформалары қолданылуы мүмкін. Бұл құралдарды пайдалану жеке даму траекториясының мазмұнын уақытылы түзетіп отыруға және білім беру процесінің білім алушының өзекті қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес келуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

2.3 Дарынды білім алушыларға арналған сабақ моделі

Қазіргі білім беру жағдайында білім алушылардың зияткерлік және шығармашылық әлеуетін дамытуды қамтамасыз ететін сабақ модельдерін әзірлеу ерекше өзектілікке ие болып отыр. Негізінен білімді қайталауға бағытталған оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі формалары дарынды білім алушылармен жұмыста жеткілікті дәрежеде тиімді емес. Осыған байланысты сабақты ойлаудың жоғары деңгейлерін, креативтілікті және метакогнитивтік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған дамытушы жүйе ретінде құру қажеттілігі туындайды [15].

Дарынды білім алушыларға арналған сабақ моделі дамыта оқыту, іс-әрекеттік тәсіл идеяларына және дивергентті және конвергентті ойлау теорияларына сүйенеді. Осы тәсілдерге сәйкес, оқыту мәселелерді қоюды, шешімдерді іздеуді және оларды пайымдауды қамтитын белсенді таным процесі ретінде құрылуы тиіс [9].

Ойлаудың екі типін ажырату маңызды рөл атқарады: дивергентті ойлау – көптеген идеяларды генерациялауға (тудыруға) бағытталған; конвергентті ойлау – оңтайлы шешімді таңдауға және негіздеуге бағытталған. Оларды жүйелі түрде қолдану білім алушылардың ойлау икемділігі мен сыни тұрғыдан қарауының дамуын қамтамасыз етеді.

Сабақтың дамытушы жүйе ретіндегі құрылымы

1.Проблемалық жағдай. Сабақ зияткерлік шақыру (интеллектуалдық үндеу) функциясын атқаратын проблемалық жағдайды туғызудан басталады. Ол танымдық қызығушылықты оятуы, қайшылықты қамтуы және шешімді іздеуді талап етуі тиіс. Проблемалық жағдай білім алушылардың белсенді танымдық іс-әрекетке тартылуын ынталандырады.

2.Идеяларды генерациялау (дивергентті кезең). Бұл кезеңде білім алушылар мәселені шешудің әртүрлі нұсқаларын ұсынады. Кезеңнің негізгі сипаттамалары: идеялар санының қолпашталуы; бастапқы кезеңде қатаң бағалаудың болмауы; өз ойын еркін айту үшін жағдай жасау. Бұл кезең креативтілікті, ойлау икемділігін және жағдайды баламалы түрде көре білу қабілетін дамытуға бағытталған.

3.Талдау және таңдау (конвергентті кезең). Идеялар генерацияланғаннан кейін оларды талдау және ең тиімді шешімдерді іріктеу жүзеге асырылады. Кезең мыналарды қамтиды: ұсынылған нұсқаларды салыстыру; таңдауды аргументтеу (дәлелдеу); шешімнің дұрыстығын негіздеу. Ол логикалық ойлауды, сыни талдауды және негіздей алу қабілетін дамытуға бағытталған.

4.Рефлексия (метакогнитивтік кезең). Сабақтың қорытынды кезеңі іс-әрекет процесін пайымдауды көздейді. Білім алушылар шешім барысын талдайды, қателіктерді анықтайды және өз іс-әрекетін бағалайды. Рефлексия метакогнитивтік дағдыларды, өзін-өзі реттеуді және ойлаудың саналылығын дамытуға ықпал етеді.

Айта кету керек, ұсынылған сабақ моделі дарынды білім алушыларды оқытуды ұйымдастырудың ықтимал нұсқаларының бірі ғана болып табылады. Нақты модельді таңдау білім алушылардың жас ерекшеліктерімен, дарындылық түрімен, оқу материалының мазмұнымен, білім беру мақсаттарымен және педагогтің кәсіби ұстанымымен анықталады. Қазіргі

білім беру практикасында білім алушылардың зияткерлік және шығармашылық әлеуетін дамытуды қамтамасыз ететін әртүрлі сабақ модельдері қолданылуы мүмкін.

Оқытуды саралау (дифференциациялау) және даралауды қамтамасыз ету мақсатында білім алушылардың танымдық қызметін біртіндеп күрделендіруді көздейтін көпдеңгейлі тапсырмалар жүйесін пайдалану ұсынылады. Мұндай жүйе білім алушылардың дайындық деңгейіндегі, материалды игеру қарқынындағы және білім беру қажеттіліктеріндегі айырмашылықтарды ескеруге мүмкіндік береді, осылайша олардың әрқайсысының жақын даму аймағында ілгерілеуіне жағдай жасайды.

Базалық деңгей зерттелген материалды үлгі бойынша қайталауға, түсінуге және қолдануға бағытталған тапсырмаларды қамтиды. Бұл тапсырмаларды орындау іс-әрекеттердің белгілі алгоритмдерін қолдануды, ұғымдарды тануды, қарапайым байланыстарды орнатуды және білімді типтік оқу жағдайларында қолдануды көздейді.

Жоғарылатылған деңгей талдауды, салыстыруды, жіктеуді (классификациялауды), себеп-салдарлық байланыстарды орнатуды және шешу тәсілдерін өз бетінше таңдауды талап ететін тапсырмалардан тұрады. Бұл деңгейде білім алушылар білімді өзгертілген жағдайларда қолданады, өз ұстанымын дәлелдейді және зерттелген материалды жаңа жағдайларға көшіреді.

Жоғары (ілгерілеген) деңгей жаңа идеяларды генерациялауға, гипотезалар ұсынуға, стандартты емес шешімдерді іздеуге және жеке білім беру өнімдерін жасауға бағдарланған проблемалық, зерттеушілік және шығармашылық тапсырмаларды қамтиды. Бұл деңгейдегі тапсырмаларды орындау дербестіктің жоғары деңгейін, сыни және креативті ойлаудың дамыған дағдыларын, сондай-ақ әртүрлі пән салаларындағы білімді кіріктіре (интеграциялай) алу қабілетін талап етеді [18].

Көпдеңгейлі тапсырмалар жүйесін қолдану білім алушылардың танымдық қабілеттерін біртіндеп дамытуды қамтамасыз етеді және білім алушыларды күрделілігі әртүрлі іс-әрекеттерге тарту арқылы дарындылықты анықтау мен қолдауға жағдай жасайды. Сонымен қатар, ұсынылған тапсырмалар жүйесі оқу процесін ұйымдастырудың әртүрлі модельдері шеңберінде жүзеге асырылуы мүмкін. Сабақтың нақты моделін таңдау білім беру мақсаттарымен, оқу материалының мазмұнымен, білім алушылардың дарындылық түрімен және педагогикалық жағдайдың ерекшеліктерімен анықталады. Дарынды білім алушыларды оқытуды ұйымдастырудың ең кең таралған модельдері 4-кестеде ұсынылған.

Кете 4 – Дарынды білім алушыларды оқытуды ұйымдастырудың ықтимал модельдері

Сабақ моделі	Негізгі мақсаты	Басым түрде дамитын қасиеттер	Мысал
--------------	-----------------	-------------------------------	-------

Дамытушы сабақ	Ойлау мен рефлексияны дамыту	Ойлаудың икемділігі, сыни тұрғыдан қарау	Бір мәселені шешудің бірнеше тәсілін ұсыныңыз және ең тиімді нұсқаны таңдауды негіздеңіз
Зерттеу сабағы	Зерттеу дағдыларын қалыптастыру	Танымдық белсенділік, дербестік	Гипотеза тұжырымдаңыз, бақылау немесе шағын зерттеу жүргізіңіз және қорытындыларды ұсыныңыз
Жобалық сабақ	Практикалық немесе әлеуметтік мәселені шешу	Бастамашылық, жауапкершілік	Мектеп немесе әлеуметтік ортаны жақсарту бойынша жоба әзірлеңіз және оны іске асыру жоспарын ұсыныңыз
Дискуссия-сабақ	Аргументация мен сыни талдауды дамыту	Коммуникативтік және аналитикалық дағдылар	Өртүрлі көзқарастарды қолдау үшін аргументтер дайындаңыз және проблемалық сұрақты талқылауға қатысыңыз
Кейс-сабақ	Білімді практикалық жағдаятта қолдану	Құзыреттілік және ойлаудың икемділігі	Ұсынылған жағдаятты талдаңыз және таңдауды негіздей отырып, оны шешудің бірнеше нұсқасын ұсыныңыз
STEAM-сабақ	Өртүрлі салалардағы білімді кіріктіру (интеграциялау)	Пәнаралық ойлау	Ғылым, технология, инженерия, өнер және математика салаларындағы білімді біріктіретін құрылғы немесе өнім моделін әзірлеңіз

Ұсынылған сабақ модельдері бір-бірін жоққа шығармайды және білім беру мақсаттарына, оқу материалының мазмұнына және білім алушылардың дарындылық ерекшеліктеріне байланысты өзара үйлестірілуі мүмкін. Оқытуды ұйымдастырудың әртүрлі модельдерін пайдалану білім алушылардың зияткерлік, шығармашылық, зерттеушілік және көшбасшылық әлеуетін дамыту үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Дарынды білім алушылармен жұмыста сабақ моделін таңдау дарындылық түрін, білім алушылардың даму деңгейін, білім беру мақсаттарын және оқу материалының мазмұнын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Білім беру процесінің тиімділігі көбіне қолданылатын педагогикалық технологиялардың білім алушылардың жеке ерекшеліктері мен білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келуімен анықталады.

Зерттеушілік дарындылық танытатын білім алушыларды оқытуды ұйымдастыру кезінде педагогке мәселелерді қоюға, гипотезалар ұсынуға, ақпаратты іздеуге және жаңа білімді өз бетінше алуға бағытталған зерттеушілік және жобалық жұмыс формаларын тиімді пайдалану ұсынылады. Мұндай оқыту модельдері танымдық белсенділікті, зерттеу мәдениетін және ғылыми ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Шығармашылық дарындылықты дамыту мақсатында дискуссия-сабақтарды, шығармашылық ойлау шеберханаларын, ашық типтегі тапсырмаларды және оқытудың проблемалық-ізденіс әдістерін қолдану ұсынылады. Іс-әрекетті ұйымдастырудың бұл формаларын пайдалану дивергентті ойлауды, пайымдаулардың бірегейлігін және стандартты емес идеяларды генерациялау қабілетін дамытуға жағдай жасайды.

Зияткерлік дарындылығы бар білім алушылармен жұмыс істеу кезінде проблемалық сабақтар, аналитикалық тапсырмалар, кейс-технологиялар және күрделілігі жоғары есептерді шешуді көздейтін оқыту формалары ерекше тиімділік көрсетеді. Бұл модельдер логикалық ойлауды, талдау, жалпылау және шешімдерді негізді түрде қабылдау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Білім алушылардың көшбасшылық әлеуетін дамыту үшін оларды топтық іс-әрекетті ұйымдастыруға, жобалық жұмысқа, проблемалық міндеттерді ұжымдық шешуге және әлеуметтік өзара әрекеттесудің әртүрлі формаларына тарту ұсынылады. Мұндай қызмет коммуникативтік құзыреттіліктерді, жауапкершілікті, ұйымдастырушылық қабілеттер мен шешім қабылдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Сабақ моделін таңдау тек оқу материалының мазмұнымен ғана шектелмеуі тиіс екенін баса айту керек. Білім алушылардың жеке білім беру қажеттіліктері, қызығушылықтары, қабілеттері мен әлеуетті мүмкіндіктері білім беру процесін жобалаудың ең маңызды негізі болып табылады. Оқытудың әртүрлі модельдерін икемді түрде ұштастыру дарынды білім алушылардың зияткерлік, шығармашылық, зерттеушілік және тұлғалық әлеуетін кешенді түрде дамыту үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Тапсырмалардың типологиясы

Сабақ моделі шеңберінде дарындылықтың әртүрлі аспектілерін дамытуға бағытталған тапсырмалардың түрлі типтері қолданылады:

Аналитикалық тапсырмалар. Жағдаяттарды талдауды, заңдылықтарды анықтауды қамтиды. Логикалық ойлауды және жалпылау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Креативтік тапсырмалар. Идеяларды генерациялауды, баламалы шешімдерді іздеуді көздейді. Дивергентті ойлауды дамытуға бағытталған.

Зерттеушілік тапсырмалар. Мәселені қоюды, гипотезалар ұсынуды, қорытындыларды тұжырымдауды қамтиды. Ғылыми ойлау дағдылары мен білімді өз бетінше іздеу дағдыларын қалыптастырады.

Рефлексивтік тапсырмалар. Меншікті іс-әрекетті талдауды, өзін-өзі бағалауды, қателіктерді анықтауды көздейді. Метакогнитивтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Сабақ моделінің практикалық маңызы

Бұл сабақ моделін жүзеге асыру мыналарға мүмкіндік береді: білім алушылардың танымдық қызметін белсендіруге; креативті және сыни ойлауды дамытуға; өз бетінше оқу дағдыларын қалыптастыруға; білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге; дарындылықты дамыту үшін жағдай жасауға.

Дарынды білім алушыларға арналған, дамытушы жүйе ретінде құрылған сабақ моделі репродуктивті (қайталауға негізделген) оқытудан өнімді

(продуктивті) оқытуға көшуді қамтамасыз етеді. Проблемаландыру, идеяларды генерациялау, талдау және рефлексия кезеңдерін жүйелі түрде енгізу жоғары когнитивтік және метакогнитивтік дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді. Көпдеңгейлі тапсырмалар жүйесін және олардың типологиялық әртүрлілігін пайдалану білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және олардың әлеуетін тиімді дамытуға мүмкіндік береді.

2.4 Дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау

Дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу білім беру процесінің олардың үйлесімді тұлғалық және зияткерлік дамуын қамтамасыз етуге бағытталған ең маңызды компоненті болып табылады.

Дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу деп білім алушылардың қабілеттерін анықтауға, қолдауға және дамытуға, олардың оқуы, тұлғалық қалыптасуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған педагогтердің, психологтердің және білім беру процесінің басқа да қатысушыларының мақсатты әрі жүйелі қызметі түсініледі. Педагогикалық практикада сүйемелдеу білім алушылардың білім беру қажеттіліктерін диагностикалау, жеке білім беру маршруттарын жобалау, консультациялық қолдау көрсету, дамытушы білім беру ортасын ұйымдастыру және білім алушының даму динамикасына мониторинг жүргізу арқылы іске асырылады.

Танымдық қабілеттерінің жоғары деңгейіне қарамастан, дарынды балалар жиі бірқатар психологиялық қиындықтармен бетпе-бет келеді, олардың ішінде жоғары мазасыздық, перфекционизм, тұрақсыз өзін-өзі бағалау және уәждеменің (мотивацияның) төмендеуі бар [19]. Осыған байланысты білім алушылардың тек когнитивтік ерекшеліктерін ғана емес, сонымен бірге эмоционалдық-тұлғалық ерекшеліктерін де ескеретін мақсатты сүйемелдеу жүйесінің қажеттілігі туындайды.

Дарынды білім алушыларды сүйемелдеудің қазіргі заманғы тәсілдері гуманистік психологияға және тұлғалық-бағдарланған тәсілге негізделеді, оған сәйкес тұлғаның дамуы тұтас процесс ретінде қарастырылуы тиіс [20]. Бұл тәсілдер шеңберінде білім алушының әлеуетін ашуға ықпал ететін қолдаушы білім беру ортасын құруға ерекше назар аударылады.

Зерттеулер көрсеткендей, дарынды білім алушылар жоғары сезімталдықпен, жетістіктерге ұмтылумен және өзіне жоғары талаптар қоюмен сипатталады, бұл эмоционалдық кернеуге әкеп соғуы мүмкін [20]. Бұл жағдай эмоционалдық тұрақтылық пен өзін-өзі реттеуді дамытуға бағытталған кешенді сүйемелдеудің қажеттілігін айқындайды.

Сүйемелдеудің негізгі бағыттарының бірі – қоршаған орта мен білім алушының өзі тарапынан болатын жоғары күтулер салдарынан туындауы мүмкін мазасыздық деңгейін төмендету болып табылады.

Бұл бағыттың негізгі міндеттері:

- қателікке оқу процесінің табиғи элементі ретінде қараудың позитивті ұстанымын қалыптастыру;

- сынақтар мен эксперименттер жасауға жол беретін қауіпсіз білім беру ортасын құру;
- сәтсіздіктерге деген төзімділікті дамыту.

Бұл бағытты жүзеге асыру эмоционалдық кернеуді төмендетуге және оқу қызметінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Перфекционизммен жұмыс

Перфекционизм көптеген дарынды білім алушыларға тән ерекшелік болып табылады және ол мінсіз нәтижеге ұмтылудан, қателесуден қорқудан және күрделі тапсырмалардан қашудан көрінуі мүмкін.

Сүйемелдеу мыналарды қамтиды: өзіне қоятын жоғары талаптарды төмендету; адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыру; кемелсіздікті даму процесінің бір бөлігі ретінде қабылдау қабілетін дамыту. Бұл жұмыс эмоционалдық қажымаудың алдын алуға және мазасыздық деңгейін төмендетуге бағытталған.

Сенімділікті дамыту

Өзіне деген сенімділікті қалыптастыру – білім алушының өзін-өзі сәтті жүзеге асыруының маңызды шарты.

Жұмыстың негізгі бағыттары: жетістіктерді тіркеу арқылы табысты қолдау; табыс жағдаяттарын құру; позитивті өзін-өзі бағалауды дамыту. Сенімділікті дамыту білім алушының белсенділігін және оның күрделі міндеттерді шешуге дайындығын арттыруға ықпал етеді.

Уәждемені (мотивацияны) қолдау

Тұрақты оқу уәждемесін қолдап отыру – дарындылықты дамытудың маңызды шарты.

Бұл бағыт мыналарды қамтиды: қызықты әрі маңызды тапсырмаларды қолдану; білім алушының қызығушылықтарын ескеруге мүмкіндік беретін іс-әрекеттің нұсқалылығын қамтамасыз ету; дербес таңдау жасау мен бастамашылық үшін жағдай жасау. Уәждемелік қолдау білім алушының білім беру процесіне тартылуына және оның танымдық белсенділігінің дамуына ықпал етеді.

Тиімді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесі мазасыздық пен эмоционалдық кернеу деңгейін төмендетуге, адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға, қиындықтарға төзімділікті арттыруға, ішкі уәждемені дамытуға және білім алушы тұлғасының үйлесімді дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қабілеттердің жоғары деңгейі білім алушы әлеуетінің толыққанды іске асырылуына кедергі келтіретін психологиялық кедергілермен ұштасқан жағдайларда сүйемелдеу ерекше мәнге ие болады.

Педагогикалық практикада жоғары академиялық нәтижелер көрсететін, бірақ өз үміттерін ақтай алмай қалудан немесе ықтимал сәтсіздіктен қорқу салдарынан конкурстарға, олимпиадаларға және басқа да зияткерлік сайыстарға қатысудан қашатын білім алушылар жиі кездеседі. Мұндай жағдайларда психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу тек қабілеттерді әрі қарай дамытуға ғана емес, сонымен бірге ішкі психологиялық шектеулерді еңсеруге де бағытталуы тиіс. Оқу міндеттерін біртіндеп күрделендіру, білім алушыны басқалармен салыстырмай, оның жеке прогресіне баса назар аудару,

сондай-ақ жүйелі түрде дамытушы кері байланысты ұйымдастыру нәтижелі стратегия болып табылады. Бұл шараларды іске асыру мазасыздықты төмендетуге, өз күшіне деген сенімділікті қалыптастыруға, тұрақты оқу уәждемесін және зияткерлік шақыруларды қабылдауға дайындықты дамытуға ықпал етеді.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу дарынды білім алушылардың тек зияткерлік әлеуетін дамытуды ғана емес, сонымен бірге олардың психологиялық әл-ауқаты, тұлғалық өсуі және білім беру қызметінде өзін-өзі сәтті жүзеге асыруы үшін жағдай жасауды қамтамасыз етеді. Қабілеттерді дамыту білім алушының эмоционалдық әл-ауқатын сақтаумен, тұрақты уәждемені, адекватты өзін-өзі бағалауды және туындайтын қиындықтарды еңсеруге дайындықты қалыптастырумен қатар жүруі тиіс болғандықтан, сүйемелдеудің маңызы зор. Бұл міндеттерді іске асыру 5-кестеде ұсынылған, өзара байланысты бірнеше бағыттарды қамтитын кешенді сүйемелдеу жүйесін ұйымдастыруды көздейді.

Кесте 5 – Дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің негізгі бағыттары

Сүйемелдеу бағыты	Мақсаты	Педагогтің практикалық іс-әрекеттері
Диагностикалық	Білім беру қажеттіліктерін анықтау	Бақылау, жетістіктерді талдау, даму мониторингі
Дамытушылық	Қабілеттер мен әлеуетті дамыту	Зерттеушілік, жобалық және шығармашылық қызметті ұйымдастыру
Профилактикалық	Эмоционалдық қиындықтардың алдын алу	Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз орта құру, қателікке деген позитивті ұстанымды қолдау
Консультациялық	Даму динамикасын қадағалау	Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз орта құру, қателікке деген позитивті ұстанымды қолдау

Дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу олардың сәтті дамуының қажетті шарты болып табылады. Ол психологиялық қиындықтарды еңсеруге, тұрақты уәждемені қалыптастыруға және тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасауға бағытталған. Бұл сүйемелдеуді іске асыру жүйелі тәсілді және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруді талап етеді.

2.5 Қолдау көрсету және дамыту парадигмасы аясында дарынды балалардың ата-аналарымен педагогикалық өзара әрекеттестік

Ата-аналармен жұмыс істеу дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің маңызды компоненті болып табылады, өйткені отбасы баланың қабілеттерін дамытуға, уәждемесін қалыптастыруға және эмоционалдық әл-ауқатына әсер ететін негізгі орта

ретінде әрекет етеді. Білім беру ұйымы мен отбасының тиімді өзара іс-қимылы педагогикалық ықпалдардың келісілуін қамтамасыз етуге және білім алушы тұлғасының үйлесімді дамуы үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді [20]. Қазіргі заманғы зерттеулер дарындылықты дамытудағы отбасылық контекстің маңыздылығын атап көрсетеді. Ф. Монкстің моделінде [17] отбасы мектеп пен әлеуметтік ортамен қатар баланың әлеуетін іске асыруға әсер ететін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады.

Гуманистік тәсіл тұрғысынан ата-аналармен өзара іс-қимыл ынтымақтастық, сенім және құрмет принциптеріне негізделуі тиіс [20]. Ата-аналар енжар қатысушылар ретінде емес, баланың дамуына айтарлықтай әсер етуге қабілетті білім беру процесінің белсенді субъектілері ретінде қарастырылады.

Қазіргі жағдайда ата-аналар баланы сүйемелдеуге қатысушылар ғана емес, сонымен бірге дарындылықты дамыту жағдайларын жобалауда білім беру ұйымының серіктестері ретінде де әрекет етеді. Олардың субъектілік ұстанымы білім беру мақсаттарын анықтауға қатысудан, білім алушының жеке даму траекториясын талқылаудан, қосымша білім беру бағыттарын таңдаудан, сондай-ақ мектептен тыс уақытта баланың танымдық қызығушылықтарын дамыту үшін жағдай жасаудан көрінеді. Мұндай өзара іс-қимыл білім беру ықпалдарының сабақтастығын қамтамасыз етуге және дарынды білім алушыларды сүйемелдеудің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Ата-аналармен жұмыстың негізгі бағыттары

1) Баланың дамуы туралы ақпараттандыру

Базалық бағыттардың бірі – ата-аналарды білім алушының дамуы туралы жүйелі түрде ақпараттандыру болып табылады. Бұл бағыт мыналарды қамтиды:

-баланың күшті жақтары туралы ақпарат беру;

-диагностика нәтижелерін талқылау;

-дарынды балалардың даму ерекшеліктерін түсіндіру.

Ақпараттандыру ата-аналарда баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін адекватты түсінуді қалыптастыруға ықпал етеді.

2) Үй жағдайында қолдау көрсету бойынша ұсынымдар

Өзара іс-қимылдың маңызды аспектісі — балаға қолдау көрсетуді ұйымдастыруда ата-аналарға практикалық көмек көрсету болып табылады. Ұсынымдар мыналарды қамтуы мүмкін:

-үйде дамытушы білім беру ортасын құру;

-танымдық белсенділікті қолдау;

-дербестік пен жауапкершілікті дамыту;

-іс-әрекет және демалыс режимін ұйымдастыру.

Бұл бағыт білім беру процесін мектептен тыс жерде де жалғастыруға мүмкіндік береді.

3) Адекватты күтулерді қалыптастыру

Дарынды балалардың ата-аналары жиі жоғары үміт артуға (шамадан тыс талап қоюға) бейім келеді, бұл балада мазасыздықтың артуына және

эмоционалдық кернеуге әкелуі мүмкін. Бұл бағыттағы жұмыс мыналарды көздейді:

- дарындылықтың дамуы туралы шынайы түсініктерді қалыптастыру;
- тек нәтижеге ғана емес, процесске де назар аудару;
- баланың жеке даму қарқынын түсінуді дамыту.

Адекватты күтулерді қалыптастыру отбасында қолайлы психологиялық климат құруға ықпал етеді.

4) Жеке даму траекториясын жобалауға тарту

Өзара іс-қимылдың маңызды бағыты — ата-аналарды білім алушының жеке даму траекториясын жобалау және іске асыру процесіне тарту болып табылады. Бұл бағыт мыналарды көздейді:

- білім беру мақсаттарын бірлесіп анықтау;
- баланың қызығушылықтары мен білім беру қажеттіліктерін талқылау;
- жеке жетістіктер мониторингіне қатысу;
- зерттеушілік, жобалық және шығармашылық қызметті қолдау;
- білім беру ресурстары мен қосымша бағдарламаларды таңдауға ықпал

ету.

Ата-аналарды білім беруді дамытуды жоспарлау процесіне тарту отбасы мен мектеп іс-әрекеттерінің келісімділігін арттыруға көмектеседі және білім алушы әлеуетінің толыққанды ашылуын қамтамасыз етеді.

Шамадан тыс жүктеменің алдын алу. Дарынды білім алушылар жиі оқу және оқудан тыс сабақтардың көп мөлшеріне тартылады, бұл шамадан тыс жүктемеге және эмоционалдық қажымауға әкелуі мүмкін. Бұл бағыт шеңберінде мыналар жүзеге асырылады:

- оқу жүктемесінің көлемін бақылау;
- оқу мен демалыс арасындағы теңгерімді сақтау;
- стресстік күйлердің профилактикасы.

Шамадан тыс жүктеменің алдын алу – білім алушының денсаулығын және тұрақты уәждемесін сақтаудың маңызды шарты.

Ата-аналармен жұмыс істеу формалары

Аталған бағыттарды іске асыру үшін өзара іс-қимылдың әртүрлі формалары қолданылады:

- жеке консультациялар;
- ата-аналар жиналыстары;
- тренингтер мен семинарлар;
- бірлескен жобалар мен іс-шаралар;
- өзара іс-қимылдың цифрлық формалары (онлайн-консультациялар, платформалар).

Әртүрлі формаларды пайдалану өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыруға және әр отбасының ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Ата-аналармен жұмыс істеудің практикалық маңызы

Ата-аналармен жүйелі жұмыс істеу мыналарға ықпал етеді:

- мектеп пен отбасы талаптарының келісілуіне;
- баланың дамуы үшін қолдаушы орта құруға;
- мазасыздық пен эмоционалдық кернеу деңгейін төмендетуге;

- білім беру процесінің тиімділігін арттыруға;
- дарынды білім алушының әлеуетін дамытуға.

Ата-аналармен жұмыс істеу дарынды білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің ажырамас бөлігі болып табылады. Ол білім беру ықпалдарының келісімділігін қамтамасыз етеді, бала тұлғасының дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасауға ықпал етеді және ықтимал психологиялық қиындықтардың алдын алады. Мектеп пен отбасының тиімді өзара іс-қимылы дарындылық әлеуетін сәтті іске асырудың маңызды факторы ретінде әрекет етеді.

Қорытынды

Ұсынылып отырған әдістемелік ұсыныстар қазіргі заманғы білім беру ортасы жағдайында дарынды білім алушыларды оқыту мен сүйемелдеуді ұйымдастыруда педагогтерге практикалық көмек көрсетуге бағытталған. Ұсыныстардың мазмұны білім алушылардың жеке ерекшеліктерін, білім беру қажеттіліктері мен әлеуетті мүмкіндіктерін ескере отырып, дарындылықтың әртүрлі түрлерін анықтау, қолдау және дамыту үшін жағдай жасауды көздейді.

Әдістемелік ұсыныстарда дарындылықты түсінудің негізгі тәсілдері ұсынылған, оның білім беру процесінде көріну ерекшеліктері ашылған, білім алушылардың қабілеттерін анықтауға арналған диагностикалық құралдар, сондай-ақ жеке даму траекториясын құрудың практикалық механизмдері ұсынылған. Дамытушы білім беру ортасын ұйымдастыруға, көпдеңгейлі тапсырмалар жүйесін қолдануға, дивергентті және конвергентті ойлауды дамытуға, метакогнитивтік дағдыларды қалыптастыруға және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз етуге ерекше назар аударылған.

Ұсынылған нұсқаулықтарды практикада қолдану педагогтерге дарынды білім алушылардың білім беру қажеттіліктерін неғұрлым тиімді диагностикалауға, дараланған білім беру процесін жобалауға, зияткерлік және шығармашылық әлеуетті дамыту үшін жағдай жасауға, сондай-ақ оқыту мен тұлғалық дамуда туындауы мүмкін қиындықтарды уақытылы анықтап, еңсеруге мүмкіндік береді.

Дарынды білім алушылармен жұмыс нәтижелілігінің маңызды шарты — ұсынылған тәсілдерді жүйелі түрде пайдалану болып табылады, бұл диагностиканың, оқытуды даралаудың, педагогикалық қолдаудың және білім беру жетістіктерінің тұрақты мониторингінің өзара байланысын көздейді. Бұл құралдарды кешенді түрде қолдану тек жоғары академиялық нәтижелерге қол жеткізуді ғана емес, сонымен бірге білім алушы тұлғасының үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін қолайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Ұсынылып отырған нұсқаулықтарды орта білім беру ұйымдарының педагогтері оқу сабақтарын жоспарлау мен өткізуде, жеке білім беру маршруттарын әзірлеуде, жобалық және зерттеушілік қызметті ұйымдастыруда, сондай-ақ дарынды білім алушыларды оқыту мен сүйемелдеу практикасын жетілдіру бойынша әдістемелік жұмыстар аясында қолдана алады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

- 1.Выготский, Л. С. (1987). *Мышление и речь*. Москва: Педагогика. (Оригинальная работа опубликована в 1934 г.)
- 2.Гилфорд, Дж. П. (1967). *Природа человеческого интеллекта*. Нью-Йорк: McGraw-Hill.
- 3.Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат.
- 4.Дьюи, Дж. (1938). *Опыт и образование*. Нью-Йорк: Macmillan.
- 5.Равен, Дж. (1984). *Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация*. Оксфорд: Oxford University Press.
- 6.Рензулли, Дж. С. (1978). Что такое одаренность? Пересмотр определения. *Phi Delta Kappan*, 60(3), 180–184.
- 7.Маслоу, А. Х. (1954). *Мотивация и личность*. Нью-Йорк: Harper & Row.
- 8.Роджерс, К. Р. (1961). *Становление личности: взгляд психотерапевта*. Бостон: Houghton Mifflin.
- 9.Богоявленская, Д. Б. (2002). *Психология творческих способностей*. Москва: Академия.
- 10.Freeman, J. (2010). *Gifted lives: What happens when gifted children grow up*. London, UK: Routledge.
- 11.Heller, K. A., Perleth, C., & Lim, T. K. (2005). The Munich model of giftedness designed to identify and promote gifted students. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd ed., pp. 147–170). Cambridge University Press.
- 12.Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60(3), 180–184.
- 13.Renzulli, J. S. (2012). Reexamining the role of gifted education and talent development for the 21st century. *Gifted Child Quarterly*, 56(3), 150–159. <https://doi.org/10.1177/0016986212444901>
- 14, Sternberg, R. J. The WICS model of giftedness. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd ed., pp. 327–342). Cambridge University Press.2005.
- 15.Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. *Conceptions of giftedness* (2nd ed.). Cambridge University Press..2005.
16. Freeman J. *Gifted Lives: What Happens When Gifted Children Grow Up*. London ; New York : Routledge, 2010. 328 p.
17. Mönks F. J., Katzko M. W. Giftedness and gifted education // *Conceptions of giftedness* / ed. by R. J. Sternberg, J. E. Davidson. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. P. 187–200.
18. Tomlinson, C. A. *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd ed.). ASCD.2014.
19. Neihart, M., Pfeiffer, S. I., & Cross, T. L *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (2nd ed.). Prufrock Press.2016.
20. Silverman, L. K. *Giftedness* 101. Springer Publishing Company. 2013.



**Заключение
на инновационный педагогический опыт в сфере среднего образования**

Место работы: НАО «Павлодарский педагогический университет им.Әлкей Марғұлан/КГУ «Специализированная школа-лицей «Жас Дарын» управления образования Павлодарской области»

Авторы: Утилова А. М., Асаинова А. Ж., Шакенова Т. Ж., Жанғазы Г.С.

Тема: Методические рекомендации для педагогов по обучению и развитию одаренных обучающихся

1. **Актуальность** представленной работы обусловлена необходимостью совершенствования системы выявления, обучения и развития одарённых обучающихся в условиях модернизации образования.
2. **Научно-методический уровень работы.** Научно-методический уровень работы является комбинаторным, так как авторы используют современные педагогические подходы, интегрируя их с практическим опытом работы с одарёнными детьми.
3. **Степень новизны работы.** Работа содержит элементы новизны, выражающиеся в систематизации методов и приёмов работы с одарёнными обучающимися.
4. **Научность работы.** Содержание работы в целом соответствует современной образовательной парадигме, включает теоретические и практические аспекты, направленные на развитие одарённости обучающихся.
5. **Оценка внутреннего единства и методологической основы.** Методологическая основа прослеживается на всех этапах исследования.
6. **Обоснованность и достоверность результатов.** Результаты работы обоснованы, подтверждены практическим опытом и апробацией в образовательной деятельности.
7. **Практическая значимость работы.** Практическая значимость заключается в возможности использования методических рекомендаций педагогами при организации работы с одарёнными обучающимися.
8. **Апробация результатов.** Результаты работы прошли апробацию в образовательной практике, что подтверждается соответствующими материалами внедрения.
9. **Соответствие требованиям к оформлению.** Работа соответствует требованиям к оформлению.
10. **Выводы и рекомендации.** Представленная работа имеет практическую ценность, может быть рекомендована к распространению и обобщению педагогического опыта на районном и областном уровнях.

Секретарь учебно-методического совета

К.А. Мундуинова

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О ВНЕСЕНИИ СВЕДЕНИЙ В ГОСУДАРСТВЕННЫЙ РЕЕСТР
ПРАВ НА ОБЪЕКТЫ, ОХРАНЯЕМЫЕ АВТОРСКИМ ПРАВОМ

№ 73600 от «1» июня 2026 года

Фамилия, имя, отчество, (если оно указано в документе, удостоверяющем личность) автора (ов):
УТИЛОВА АЙГУЛЬ МУРАТОВНА,
ЖАНҒАЗЫ ГҮЛНАР САДЫҚҚЫЗЫ,
Асаинова Алмагуль Жаяковна,
Кабиева Салтанат Жумабаевна

Шакенова Таттигуль Жилкибаевна,
БАЙДАЛИНОВА БИБЕНУР АСКАРОВНА,
Шавалиева Зульфия Шавалиева,

Вид объекта авторского права: произведение литературы

Название объекта: «Методические рекомендации для педагогов школ по обучению и развитию одаренности школьников»

Дата создания объекта: 28.05.2026





Құжат түпнұсқалығын <http://www.kazpatent.kz/rz> сайтының
"Авторлық құқық" бөлімінде тексеруге болады <https://copyright.kazpatent.kz>

Подлинность документа возможно проверить на сайте kazpatent.kz
в разделе «Авторское право» <https://copyright.kazpatent.kz>

Подписано ЭЦП

С. Ахметов